

Снежана
ШАПОЊИЋ-
АШАНИН

СВАДБА У СЛУЖБИ ОБРЕДА ПРЕЛАЗА

УДК:

АПСТРАКТ: Свадебни обичаји припадају групи обичаја везаних за животни циклус појединца. Због важности им се одувек придавала посебна пажња. У њима је на свеобухватан начин приказан обред у којем млада и младожења прелазе из једног стања у друго, када улазе у свет удатих и ожењених. Истовремено, свадебни обичаји се тичу и обичајно-правног регулисања друштвених односа две групе којима припадају будући супружници.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: свадба, млада, младожења, свадебни ритуал, породица, сватови, венчање.

О браку и породици

Истраживање брака и породице одувек је привлачило посебну пажњу етнолога. Велики значај посвећиван је изучавању традиционалне сеоске породице, док су у последњих двадесетак година улога и значај градске породице привукли пажњу млађих етнолога. Истраживањем породице у градовима Србије у другој половини 20. века углавном су се бавили социолози.¹ Празнина која је настала у стручном методолошком приступу етнолога-антрополога оставила је дубок траг у етнолошкој науци.

Стална и непрекидна миграција становништва из села у град допринела је све бржем брисању граница између сеоске и градске породице, а самим тим и разлике између патријархалне и савремене брачне заједнице. Сходно томе, и елементи из свадебног церемонијала доживљавају извесне промене који, преобразени кроз више генерација, све више губе своју суштинску изворност.

Традиционална задружна породица временом прераста у инокосну (нуклеарну или проширену)², при чему мења основна правила која су до тада у њој владала. Тежња за економском и социјалном самосталношћу, као и према општој еманципацији, прерасла је у процес који је подразумевао низ нових правила и облика организовања породице и односа њених чланова.

У изворном облику брак је представљао „уговор“³ две породице. У том случају појединац губи личну иницијативу и могућност самосталног избора

1 Никола Пантелић, *Породица и традиција у градовима Србије крајем 20. века*, Етнографски институт САНУ, књига 58, Београд, 2007, 5.

2 Нуклеарну породицу чини брачни пар са децом, док проширену родитељи са ожењеним сином или удатом ћерком и њиховом децом.

3 Lesli Vajt, *Nauka o kulturi*, Београд, 1970, 289.

брачног друга. Ту је улогу све више добијала не само породица, већ и шира друштвена заједница. Том приликом, како истиче Лесли Вајт, брак добија улогу везе две породице⁴ чији ће квалитет бити условљен квалитетом односа супружника и обрнуто. Наступа неопходно јединство брака, породице и шире друштвене заједнице којима припадају њени главни актери.

Колективност брака потврђена је и бројним обичајима који припадају патријархалној друштвеној заједници. По Душану Бандићу, брак има преваходно колективан карактер и може се окарактерисати више као остварење сродничких веза између две породичне заједнице него као веза две јединке.⁵ То је главни разлог којим се може објаснити велика ангажованост обе породице у предсвадбеном, свадбеном и посвадбеном церемонијалу. Понашање свих учесника у тим ритуалима имаће пресудну улогу у будућем животу супружника, као и односу друштвених група којима по рођењу припадају. То је разлог због којег се понашање присутних у том „критичном моменту“⁶ регулише многим правилима, обавезама и табуима. Прописи везани за свадбени церемонијал немају форму писаног записа, али су у српској традиционалној култури прецизно регулисани, при чему кључни елементи из ритуала постају обавезујући и за младенце и за све остале учеснике.

У патријархалној српској култури свака породица је водила рачуна да сваки њен члан, без обзира на личне карактеристике, не остане без брачног друга. Дакле, сваком њеном члану се нуде исте или сличне могућности, а све у циљу личне и општедруштвене користи. Ипак, у патријархалној друштвеној заједници колективност и друштвени карактер имали су предност у односу на појединачно задовољство.

Појединац се, по народном схватању, рачунао у пуноправног члана одређене заједнице тек када се ожени. То је био један од кључних разлога због којег се водило рачуна да се сваки момак на време ожени или девојка уда. Некада је и граница зрелости мушкарца била условљена његовим брачним стањем. О женидби је некада већу бригу показивала породица, пре свега њен домаћин, него сам појединац. Било је случајева када су женили малолетне момке, а да се они о томе ништа нису питали. Када ће се неки момак оженити процењивао је сам домаћин или старешина, сагледавајући при томе полну и старосну структуру породице или задруге.

Древност свадбених обичаја

Свадба је код Срба утемељена још у словенској прапостојбини. Сама реч свадба води порекло из старословенске речи која се до данас сачувала у готово свим словенским језицима (руском, белоруском, украјинском, чешком,

4 | Исто, 290.

5 | Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, Beograd, 1980, 344.

6 | Исто.

словачком, пољском, словеначком и бугарском). Бројне сличности самог свадбеног церемонијала код словенских народа иду у прилог тврдњи бројних етнолога да је свадба утемељена и установљена у њиховој заједничкој прадомовини.

Изворност свадбеног церемонијала условљена је и његовом великом друштвеном и магијском улогом и посебним значајем коју институција брака има на општи напредак друштвене групе. Народ је склапање брака одувек доживљавао као колективни чин,⁷ тако да је највећи број обичаја имао чисто друштвени карактер.⁸ Српски народ је, много пре примања хришћанства, имао тачно установљену институцију брака са веома богатом обичајном праксом. Био је то врло јак разлог због којег није осећао потребу да ни након прихватања хришћанства било шта мења, односно да прихвати црквено устројство брака. У оба наврата покрштавања, како од стране латинских (7. век), тако и од стране грчких свештеника (9. век), брак ни у којој мери није добијао хришћанско обележје. Један од разлога овог неуспеха је била и језичка баријера. До помака је дошло тек 855. године, када су Ђирило и Методије почели да шире хришћанско учење у нашим крајевима.

У српској средњовековној држави и брак и сам свадбени церемонијал су имали великог значаја. У том периоду јавља се разлика између паганског и црквеног брака која је условљена неписаним народним правилима и црквеним писаним нормама. Под паганским браком се подразумевао народни брак који су карактерисали прошевина, веридба, уговор и сам свадбени церемонијал. У црквеном браку централно место заузима сам чин венчања, који је још 1220. године установио и озаконио Свети Сава. Даљу борбу за поштовање црквеног брака наставио је његов синовац, краљ Владислав, пропагирајући значај црквеног венчања и крштења најпре међу властелом и војницима. У то време црква се жестоко противила склапању народног брака без венчања у цркви од стране свештеника. И цар Душан је у свом Законику из 1354. године увео обавезност женидбе под црквеним надзором. У 3. члану Законика се каже: „*Ниједна свадба да се не учини без венчања, а ако се учини без благослова и упита цркве, такви да се раставе*“.⁹

У даљем ходу кроз време изостанак црквеног брака био је условљен бројним историјским околностима, пре свега ропством под Турцима или животом Срба на просторима Војне крајине.

Без обзира да ли се брак схвата као свадбени церемонијал или чин црквеног венчања, он се у својој бити није битно разликовао. Колективно учешће у превођењу девојке из очеве у свекрову кућу био је довољан разлог да се рачуна да је дошло до женидбе и удадбе, односно склапања брака. Народ се дуго придржавао старих навика које су за учеснике у церемонијалу биле обавезујуће. И црквени и народни брак су на првом месту истицали морал сваког појединца

7 | Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Београд, 2004, 241.

8 | Исто, 242.

9 | Миле Недељковић, *Српски обичајни календар*, Београд, 2001, 332.

и у предбрачном и у брачном периоду његовог живота. У периодима црквеног расула, посебно оног након Велике сеобе Срба, неписана народна правила о браку, породици и моралу имала су посебан значај и снагу.

Народна неписана правила о браку, као и о самом свадбеном церемонијалу, одржала су се све до данас. И у црквеном и у законом прописаном венчању, у свадбеном ритуалу доминирају предхришћански елементи које је и сама црква несвесно прихватила. Данас чин венчања представља централно место свадбеног ритуала у коме су складно заступљени елементи народног и црквеног учења уоквирени у прецизно регулисану законску регулативу.

Прецизније податке женидбених обичаја чачанског краја дао је Миленко С. Филиповић. Наслеђени поступци у свадбеном церемонијалу успели су да, у мање или више измењеном облику, сачувају суштински кодекс и да опстану све до данашњих дана. Непобитна је чињеница да је савремени свадбени ритуал лишен једног дела старије обредне праксе, па и саме његове функције. Сачувани су и елементи очувања локалне индивидуалности, као и елементи националних симбола, који се у првом реду огледају у обавезном присуству заставе. Никола Пантелић савременим свадбеним обичајима још увек даје обележје обреда венчања (обзнањивање у јавности да је успостављен брак, тј. да је „*формиран нуклеус нове породице*“).¹⁰

Свадба у народној поезији

Недостатак писаних извора из периода средњег века који се односе на свадбу у великој мери надокнађује богатство наше народне поезије. Народни песник је на веома сликовит начин давао прецизне податке о момковању, девовању, свадби, као и о положају младе у новој породици. Из народне поезије се по тачно утврђеном редоследу радњи и поступака може створити слика свадбеног ритуала, а самим тим и упоређивати са савременим обредним радњама. Велика сличност овог најзначајнијег чина из животног циклуса обичаја указује на велики континуитет, као и на потребу да се обредне радње што прецизније обаве. Видимо да се његовој реализацији приступало веома пажљиво и да су неписана правила у неким облицима добијала улогу светости, што је строго обавезивало учеснике у обреду.

Народни песник и у српским јуначким песмама веома прецизно пева о свадби и њеним актерима. И наслови појединих јуначких песама често почиње речју „*женидба*“: *Женидба Душанова, Женидба краља Вукашина, Женидба Марка Краљевића, Женидба Поповић Стојана, Женидба кнеза Лазара, Женидба Максима Црнојевића, Женидба Орловића Павла, Женидба Грујице Новаковића*. Народни песник, инспирисан значајем ове обредне радње, ставља чин женидбе испред јунаштва, дајући при томе веома прецизне и сликовите податке из

10 | Никола Пантелић, *Наслеђе и савременост*, Београд, 1991, 105-106.

народне обичајне праксе. Тако су описани чин просидбе, скупљања сватова, прстеновања девојке, гађања јабуке, као и уклањања низа препрека како би се дошло до девојке, одвођење девојке и магијска заштита младенаца. У свадбеном церемонијалу описаном у народној поезији велики се значај даје улози кума, старог свата, девера, војводе, барјактара, сестре, брата, родитеља и младињих другарица.

Деговање и момковање

У српској традиционалној култури никада није било прецизно одређено време ступања у брачну заједницу. У већини случајева то је зависило је од низа породичних и општедруштвених околности. Није редак случај да је девојка каснила са удајом уколико је у родитељској кући била једина женска радна снага, а из сличних разлога су женили малолетног момка. У том случају девојка је морала бити старија од момка како би била способна да преузме све обавезе домаћице у кући. И ратна страдања становништва на нашем подручју често су условљавала шароликост правила која су се односила на време погодно за женидбу, односно удају.

Раније су и момци и девојке млађи ступали у брак. У времену до средине 20. века могло би се, условно додуше, узети да је идеално време за женидбу било од 20 до 25 године, а за удају од 18 до 20 година. Честа је била појава да су момка женили пре војске, јер се сматрало да се „стари момци тешко могу оженити“.¹¹ Ипак, у већини случајева, мушкарац се сматра зрелим и способним за ступање у брак тек када одслужи војску.

У последњим деценијама прошлог века дошло је до наглог померања границе ступања у брак. Све већи број момака и девојака не дозвољава да се старији мешају око избора њиховог партнера, тако да се касније одлучују да уђу у брачну заједницу. Школовање, као и бројне друге професионалне обавезе, битан су разлог све касније женидбе и удаје. Данас се девојке најчешће удају до 30 године, а момци жене до 35, па и касније. Ипак, и даље постоје они који у брак ступају веома млади, већ након навршених 20 година, а није искључен случај да то буде и раније.

Момак стасао за женидбу скретао је на себе пажњу лепшим облачењем, посебно у свечаним приликама. Обавезно је присуствовао сеоским заветинама, вашарима и саборима. И поред тога што су брак уговарали углавном његови родитељи, момак је у сваком случају желео да буде виђен и да, колико је то могуће, сам бира и лично успоставља контакт.

Истовремено, у народу је постојало убеђење да зле очи могу нашкодити свему што је младо, лепо и напредно. Из тог разлога постојале су мере заштите као што су скривање од туђих погледа¹² и ношење специјалних амајлија као

11 | Миле Недељковић, *Српски обичајни календар*, Београд, 2001, 335.

12 | Тихомир Ђорђевић, *Зле очи у веровању Јужних Словена*, Београд, 1985, 116.

магијских средстава заштите. Тако се у народним песмама често сусреће стих „Девојка је у кавезу расла“.¹³

За разлику од момка, девојку су карактерисали скромност и смерност са осећајем стида. Њено присуство на јавним скуповима било је ограничено и условљено обавезном пратњом најближег члана фамилије. Непоштовање строго дефинисаних норми понашања имало је за последицу стварање лошег гласа о девојци, што јој је ограничавало могућност добре удаје.

Као и момак, тако је и девојка стасала за удају настојала да лепшим облачењем и присуством на вашарима, мобама и прелима скрене пажњу на себе. Често је приликом одласка на игранке или вашаре била окићена цвећем или је букет цвећа држала у руци. Ова појава је видљива и на старим фотографијама. Момци су се отимали да добију макар један цвет што је сматрано симболом девојчине наклоности.¹⁴ На јавним скуповима девојке су се некада појављивале са ниском дуката што је имало за циљ истицање социјалног статуса. У сваком случају, њен циљ је био да смерношћу и другим добрим особинама привуче пажњу момкове фамилије који би је пожелели за члана своје породичне заједнице.

Општа брига старијих чланова фамилије да сваког свог члана „брачно збрину“, условила је веома ретку појаву целибата у српском народу. Понекад се догађало да девојка која нема рођене браће остане неудата, продужавајући на тај начин очеву линију за „једно колена“.¹⁵ Од посебног је значаја друштвена брига за удајом или женидбом сваког свог члана, без обзира на његове телесне, карактерне или душевне особине. Нежењен мушкарац и неудата девојка друштвено су неприхватљиви и потцењени. Био је то велики разлог да се на време почне са избором будућег супружника. Посебно се водило рачуна да се девојка уда на време, јер ако „престари“ неће је нико узети. У том циљу народ је био склон и прибегавању разним магијским радњама.

У чачанском крају, како у градској тако и у сеоској средини, неретко се чује изрека „Брата не желела, али му на прагу не седела“, која говори о лошем положају неудате девојке у родитељској кући у којој живи заједно са својим ожењеним братом. И дан-данас важи правило да женско дете не седи на кућном прагу, јер је уврежено веровање да се, када порасте, неће удати. Овај табу сеже у дубоку старину, јер се верује да душе преминулих предака бораве испод кућног прага условљавајући тиме трајну везу и блискост неудате девојке са њима. У српској традиционалној култури очекује се да девојка удајом успостави близак контакт и наклоност предака новог дома у који одлази. Опште је познато правило код српског народа по коме ако у кући има женске деце, поготову ако је нека од њих стасала за удају, сваки гост који уђе у кућу мора да седне како би „сели просци“. Сличан пропис је постојао и код Немаца и долазио је од прастарог

13 Исто.

14 Никола Пантелић, *Наслеђе и савременост*, Београд, 1991, 108.

15 Никола Павковић, *Друштвена организација*, Гласник Етнографског музеја, бр. 44, Београд, 1980, 152.

веровања да је посредством такве и сличне радње могуће успоставити савез са гостом.¹⁶ Драгутин Ђорђевић бележи занимљиву обичајну праксу која има за циљ да симпатичком магијом изазове удају девојке. Када неки гост полази из куће коју је посетио, морао је покренути столицу на којој је седео, како би се момци и девојке женили и удавали,¹⁷ односно да би се „*покренули сватови*“.

У другој половини 20 века, углавном услед изостанка друштвене бриге о сваком момку и девојци, све је учесталија појава да се многи никада не ожене или не удају. Ова појава нема посебног разлога и није условљена ни телесним ни душевним карактеристикама нити имовним стањем. Ради се углавном о проблему насталом у великом систему глобализације.

Патријархално друштво је прецизно регулисало редослед за женидбу и удају. Браћа и сестре су се женили и удавали по старештву. Често се дешавало да је млађа сестра, чекајући свој ред за удају, пропуштала добру прилику, јер пре удаје старије сестре није могла добити благослов од оца, односно старешине задруге. Миле Недељковић износи да је у том случају млађа сестра „у *ропству*“, све док се старија не уда.¹⁸ Сматрало се увредом уколико би се млађа сестра удала пре старије (у Жаочанима кажу да је „*поценила сестру*“, а у Остри да је „*наљутила сестру*“). У традиционалној српској култури млађа сестра која се удаје тражи опроштај и благослов од старије, а отац преузима обавезу да својој старијој ћерки обезбеди већи мираз. Није био редак случај да просци избегавају девојку коју је удајом прескочила млађа сестра, сумњајући да има неку ману или здравствени проблем. Редослед удаје сестре у односу на старијег нежењеног брата није поштован управо из разлога што су се девојке млађе удавале него што су се момци женили. Ради бољег функционисања породичне (задружне) групе и сам домаћин је настојао да најпре уда ћерку, а потом ожени сина.

Ипак, у последњим деценијама 20. века долази до одступања од редоследа женидбе и удаје. Миграција становништва из села у град, као и одлазак девојака у град ради запослења и школовања, битни су разлози који оправдавају кршење строго утврђених друштвених правила. Данас ретко ко води рачуна о редоследу женидбе или удаје. Уколико се млађи брат ожени преко реда, старији чланови породице или околине то само констатују и(ли) упуте по неки шаљиви коментар.

Време свадбовања

Код већине српског становништва јесен је најидеалније доба за свадбу. Реч је о периоду између Госпојинског и Божићног поста, као и времену након завршетка аграрних радова и прикупљања летине. У лето и пролеће

16 Веселин Чајкановић, *О магији и религији*, Београд, 1985, 49.

17 Драгутин М. Ђорђевић, *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, Српски етнографски зборник, књ. LXX, Београд, 1958, 439-440.

18 Миле Недељковић, *Српски обичајни календар*, Београд, 2001, 337.

се ређе свадбовало. Разлог је био једноставан и практичан. Велика заузетост пољопривредним пословима у пролећном и летњем периоду није дозвољавала време за весеље. Било је много лакше и једноставније правити свадбу у време када је породица завршила све послове и када обилује храном. Чак је и градско становништво, без обзира што није било у директној вези са производњом хране, упражњавало свадбовање у јесењим месецима. Бројне народне песме помињу јесен као период предвиђен за спровођење свадбе.

Одувек се водило рачуна о срећним данима за обављање свадбеног церемонијала. У чачанском крају најчешће се свадбовало недељом, али и понедељком и четвртом. Најчешће се по девојку кретало недељом у преподневним сатима, док „дан напредује“, како би започети „посао“ напредовао, односно како би младенци били срећни. Познато је да већина српског становништва ове дане сматра срећним. Строго су избегавани уторак, петак и субота, а према мишљењу појединих испитаника и среда је сматрана баксузним даном. У Остри, Мрчајевцима и Прељини већина становника је избегавала среду као дан почетка брачног живота, док су у Горачићима поједини баш среду сматрали срећним даном. Своју тврдњу су објашњавали везом речи „среда-седа“, верујући да ће супружници који су склопили брак у среду доживети дубоку старост, односно да ће заједно оседети. У појединим породицама у Кулиновцима сматрано је да је петак повољан дан за почетак неког посла, па и за ступање у брак. Своју тврдњу оправдавају везом речи „петак-започетак“;¹⁹ сматрајући да ће све започето тог дана бити срећно.

У традиционалној српској култури субота је сматрана задушним даном, тако да тада није ваљало започињати никакав важан посао нити организовати весеља. Веровало се да у том случају неће бити ни среће ни напретка. Многи су водили рачуна да се свадбе не заказују у време када месец опада,²⁰ како не би опадала срећа младенаца. Старији у подјеличким селима још увек скрећу пажњу млађима да би требало да се придржавају овог правила. Свадба се није смела заказивати ни у ону седмицу у коју пада Свети Јован Секован,²¹ а у кабарским селима ни у онај дан у који је те године „падао“ овај светац.

Након Другог светског рата, а посебно у последњим деценијама 20. века, све се више одступало од ових правила. Нагла атеизација и губљење везе са националном изворношћу условили су нагли преокрет. Веома брзо је изостало веровање да је субота неповољан дан за свадбени церемонијал, тако да је од шездесетих па све до деведесетих година 20. века субота била најчешћи, готово једини дан у седмици када се одржавао главни свадбени церемонијал. Када би неког момка у чачанском крају сродници и пријатељи питали када ће се женити,

19 | Баба Милева Шолајић, преминула пре 25 година у дубокој старости, трудила се да све битне послове започне у петак. Сама се удала у петак проживевши дуг и срећан брак.

20 | Dušan Bandić, *Totem i tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, Beograd, 1980, 345.

21 | Исто.

он би одговорио да ће то бити у суботу, само не зна коју. Свакако да је одговор имао шаљиви карактер. Истовремено, он говори колико је субота, као дан за венчавање и свадбене ритуале, била одомаћена и општеприхваћена.

Главни разлог овакве појаве био је крајње практичан. У чачанским селима, као и у приградским насељима, свадбовало се под шаторима, тако је свадба почињала већ у петак (момачко или девојачко вече). С обзиром да је већина становништва у овом периоду била запослена и да је велики део фамилије живео и радио у удаљеним местима земље или иностранства, најпрактичнији дан за главни свадбени церемонијал била је субота. Обавезно се свадбовало и у недељу, али се чин венчања увек обављао у суботу.

Често се свадба из практичних разлога обављала у време државних празника (1. маја, 29. новембра и, ређе, Нове године). У том случају није се водило рачуна који је дан у питању, тако да је свадба могла бити у било који од њих. Било је идеално уколико су се ови празници наслањали на дане викенда, тако да се свадба могла добро припремити или се од ње одморити.

У другој половини 20. века, посебно у градским породицама, није се водило рачуна да ли ће се свадба обавити у време поста. Тако је један од најчешћих датума одређених за свадбу био 29. новембар (Дан републике), који је падао у прву недељу Божићног поста. Догађало се и да свадба одређена за 1. мај (Празник рада) буде у последњој недељи Васкршњег поста.

Већ шездесетих и седамдесетих година прошлог века у великој мери је изостајао црквени чин венчања, што је у великој мери доприносило необраћању пажње и спровођењу свадбеног церемонијала у време поста. Тек се у последњој деценији 20. века, наглим буђењем националне и религиозне свести, избегава свадбени церемонијал у време поста. Српска православна црква је у великој мери томе допринела, јер је одбијала да у време поста венча младенце. Појава је за веома кратко време постала општеприхваћена и готово обавезујућа. У последњих десетак година највећи број бракова склапа се у дане ван поста. Често дани за свадбу нису везани само за викенд, већ и за неки од радних дана у седмици. Поново се почиње водити рачуна да то буде неки од „срећних дана“.

По хришћанским правилима свадба се није смела организовати у оне дане које је *„црква одредила за савладавање тела и и размишљање о греху, као што су то дани поста, а исто тако и у оне дане кад су хришћани дужни оставити све овоземаљске послове и проводити их у духовном весељу, као што су то дани великих црквених празника“*.²²

Свадбе последњих година трају само један дан. Обављају се углавном ван куће, у неком од закупуљених ресторана. Ређи је случај, и то углавном у сеоској средини, да свадба траје два дана. Често се, ради ефикасности церемонијала, грађански брак склапа неколико дана пре свадбе. На тај начин предност се даје црквеном браку, а сам чин венчања постаје централни догађај свадбеног ритуала.

Предсвадбени обичаји

Проводацисање

У српској традиционалној култури посебну улогу у предсвадбеним обичајима имало је проводацисање. Најчешћи назив особе којој се поверава овај веома важан задатак је *проводација*. У Грузи је то младожењин сродник, док је *наводација* особа ван рода.²³ Његова улога је да посредује и испита прилике у кући из које се узима девојка или жени момак.

Проводација хвали момка или девојку са циљем да поверени задатак обави што успешније. Најчешће се овим послом баве жене које се некада за успешно обављено проводацисање добијале поклоне или новчану надокнаду. Проводација је имао пуно посла („*трчања*“),²⁴ уколико се породице момка и девојке нису познавале. У том случају проводација мора више пута да одлази од једних до других како би убедио обе стране о склапању пријатељства. Посебно се великим успехом сматра уколико он успе да удадевојку у богату кућу или да ожени момка за девојку која је јединица (миражинка).

Проводацисање је имало посебног упоришта у старо време када су главну реч о женидби и удадби имали старији чланови породице. О осећањима момака и девојака није се много водило рачуна. Често су млади силом гушили своју љубав како својим родитељима не би учинили нажао.²⁵ Стих из народне песме *Женидба Поповић Стојана* најбоље показује послушност ћерке према оцу када је у питању њена удаја:

„Ах мој бабо, Петровићу кнеже,
Да ме узмеш за бијелу руку
И бациш ме у море дубоко
Ја ти не би препорекла млада.“²⁶

Често је проводацисању претходило *помињање*, што је представљало први наговештај да се некоме допада момак или девојка или да нека породица која има момка за женидбу жели неку девојку за своју снаху. Није редак случај да су *помињање* вршили сами родитељи, рођаци или пријатељи, некада и у шали, при чему се процењивало да ли се може прећи на проводацисање. Значајне податке о овом обичају забележио је Миле Недељковић, при чему ову обредно-друштвену појаву дели на непосредну и посредну.²⁷

23 Миле Недељковић, *Српски обичајни календар*, Београд, 2001, 341.

24 Драгутин М. Ђорђевић, *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, Српски етнографски зборник, књ. LXX, Београд, 1958, 440.

25 Љубо Мићевић, *Живот и обичаји Поповаца*, Српски етнографски зборник, бр. LXV, Београд, 1952, 177.

26 *Женидба Поповић Стојана*, Гласник Етнографског музеја, књ. XVIII, Београд, 1955, 194.

27 Исто, 342.

У чачанском крају ова појава се углавном изгубила седамдесетих година прошлог века. Ипак, Никола Пантелић наводи да у чачанском и горњомилановачком крају још увек има посредовања у склапању познанстава и обавештавања о могућим контактима за склапање брака.²⁸ У сваком случају, ради се о измењеном облику проваџисања који се састоји од упознавања момка и девојке, док је коначна одлука препуштена њиховим личним проценама.

Данас улогу посредовања при упознавању момка и девојке или слободног мушкарца и жене имају разне агенције. Ипак, многи зазиру од оваквог вида упознавања. Веће могућности упознавања пружа Интернет, јер је његовим посредовањем омогућена већа дискреција до које је већини њених корисника веома стало.

Гледање

Обичај *гледања* у прошлости је био присутан и у чачанском крају. Претходио је прошевин и имао је за циљ да се будућим младенцима омогући виђење како би се упознали. У већини случајева то је било њихово прво виђење. Управо због тога се ова обичајна пракса и назива *гледање* или *виђење*. На овај начин родитељи су настојали да донекле испоштују вољу своје деце и виде да ли се једно другом допадају. Често се пристанак момка или девојке подразумевао већ унапред, па је у неким случајевима имао само формални карактер. Обострано допадање се обелодањивало песмом и пуцањем из оружја. Након овога могло се приступити договору око прошевине, па и свадбе. Миле Недељковић наводи да је на Кордуну и Банији *гледање* следило тек након просидбе.²⁹

Гледање куће

Гледање куће је у прошлости било присутно и у чачанском крају. Ова обредна пракса је претходила прошевини. Девојачки родитељи су долазили код својих будућих пријатеља како би видели какве ће услове за будући живот имати њихова ћерка. Некада су родитељи на *гледање куће* ишли без девојке, док је у новије време и она присутна. Уколико им се допадне кућа и имање, као и чланови момкове породице, још једном дају сагласност о удаји своје ћерке у ту породицу.

Уколико су момак и девојка из истог села или из села у коме живе њихови сродници, *гледање куће* изостаје, јер се сматра да се добро познају услови живота у момковој породици.

У доста преображеном облику, обичај *гледања куће* очуван и до данас. Природна жеља родитеља да сазнају у какву кућу, односно фамилију, чином удаје одлази њихова ћерка, довела је до тога да они на разне начине долазе

28 | Никола Пантелић, *Наслеђе и савременост*, Београд, 1991, 112.

29 | Исто.

до жељеног сазнања. Међутим, удајом ћерке у други град родитељи бивају ускраћени за такву информацију све до свадбеног церемонијала.

Куђење

Један од највећих грехова, према народном схватању, свакако је *куђење* девојке и момка. Раставити момка и девојку исто је што и убити човека. О томе говори и народна легенда везана за Светог Трифуна по којој он убија девојачког кудиоца, а заузврат њему Бог опрашта 99 убистава. У Трнави и Бањици може се чути изрека „Не стигла те девојачка суза“.

Просидба или веридба

Просидба представља свечани чин договора две породице о међусобном пријатељству. Она се најчешће обавља уз претходну посредно или непосредно датусагласност. У старијевремеу просидбусу најчешће одлазили само мушкарци, често и без младожење. Временом је ова обичајна пракса превазиђена, тако да у просидбу одлазе обавезно младожења и будућа свекрва. Некада се водило рачуна да број просаца буде непаран,³⁰ али се у међувремену ово обичајно правило изгубило. Најчешће се у просидбу одлазило увече. Учесници у овом обреду настојали су да што мање причају околини да ће ићи у просидбу. Желели су да их нико не види док одлазе девојачкој кући. То је један од разлога због кога су у прошевину одлазили у вечерњим часовима. Ово је чињено из страха да би нека особа посредством злих чини могла утицати на негативан исход просидбе, што би се крајње негативно одразило на момка. Наиме, неуспела просидба је за момкову породицу сматрана великом срамотом, што је у великој мери сужавало могућности његове женидбе.

Када се одлазило у просидбу, обично се за просцима просипала вода како би се замишљени посао обавио што лакше и успешније. Забележено је да се, поред воде, за просцима бацао и шећер.³¹ Момков отац је обавезно носио буклију са ракијом, а мајка украшен колач. Поред колача будућа свекрва је носила и печено пиле или ћурку. Овај обичај је у већини случајева остао очуван и до данас, поготово у сеоској средини. Појава коју је забележио Миле Недељковић у Лужници и Нишави, да су просци носили девојачкој кући и печено прасе,³² није позната у чачанском крају. Испитаници тврде да је прасе део свадбеног ритуала.

Некада девојка није присуствовала просидби. За све то време она је била у некој другој просторији. Тек на крају, када је требала да прими јабуку и покаже

30 | Драгутин М. Ђорђевић, *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, Српски етнографски зборник, књ. LXX, Београд, 1958, 443.

31 | Никола Пантелић, *Наслеђе и савременост*, Београд, 1991, 117.

32 | Миле Недељковић, *Српски обичајни календар*, Београд, 2001, 345.

свој пристанак, девојку је пред просце изводио њен брат. Оваква појава је давно изобичајена, јер је донекле имала само формални или чак и забавни карактер. У већини случајева девојка је била све време присутна и активно је учествовала у послуживању просаца.

Девојка је након свог и пристанка својих родитеља даривана јабуком и новцем. Символично узимање јабуке значило је потврдан одговор и изказану намеру да се уда за момка који је проси. Ово је био веома важан моменат везан за обред прелаза, тако да се у народу за просидбу употребљавао и термин „јабука“. Том приликом је девојка дарована новцем од стране свекра, након чега су будући пријатељи ломили „шарени колач“.³³ У зависности од имовног стања момкове породице девојка је могла бити даривана и другим вреднијим поклонима (златником или дукатом). Ипак, већина просаца се одлучивала да се вреднијим поклонима девојка дарује тек када буде доведена у њихову кућу. Временом је улогу даривања девојке од стране домаћина породице или задружне куће преузела свекрва. Она је та која бира поклоне за будућу снаху (њих уручује приликом саме прошевине или на веридби). Најчешће се ради о поклону у виду разног накита, материјала или готових одевних предмета. Међу даровима намењеним девојци обавезан је веренички прстен.

Стављањем прстена на руку сматра се да је прошевина обављена и да је девојка верена. Некада је девојку прстеновао свекар или девер, а у новије време обавезно младожења. И сви други учесници у прошевини уручују поклоне девојци. Најчешће се ради о личним предметима као што су гардероба, накит и козметика. Често су просци даривали девојку новцем тако што су га стављали на колач који се давао девојци. У неким трнавским и љубићким селима забележено је да је невеста добијала још и чешаљ, огледало, папуче, пудер, помаду и вуницу.³⁴ Често ове дарове стављају девојци на послужавник који је искључиво за ту намеру донела будућа свекрва. У последње време, како у градској тако и у сеоској средини, појединци на веридбу носе посуђе, уметничке слике и друге украсне предмете.

И девојка је сваког учесника у прошевини даривала неким поклоном. У изворном облику то су били производи које је радила њена мајка. Често и сама девојка учествује у изради тих дарова или јој помажу сестре, рођаке и другарице. Дар припремљен за просце назива се *бошчалук*. Тако су просци добијали везене кошуље, везене чарапе и назувице, везене пешкире и марамике. Свакако да је најбољи дар добијао момак. Време даривања просаца није тачно одређено. Некада девојка дели бошчалуке одмах након примања јабуке или након прстеновања, а некада када просци крену кући.

Већ на самој прошевини будући пријатељи су разговарали и о даровима које ће млада донети у нови дом, младожењиним укућанима, али и члановима шире фамилије. Младина мајка се том приликом прецизно распитивала о

33 | Наталија Благојевић, *Свадебни обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр. 48, Београд, 1984, 245.

34 | Никола Пантелић, *Наслеђе и савременост*, Београд, 1991, 116.

сродницима својих будућих пријатеља (колико имају браће и сестара и чланова њихових породица). Посебну пажњу скреће чињеница даривања свекрвних сестара, што по Шпиру Кулишићу представља траг матријархата.³⁵ Заиста је најлогичније даривање свекрвних сестара објаснити матријархатном задругом, у чему се слаже и Никола Пантелић. Свекрвине сестре су углавном удате у друге породице, па чак и у друга села, и са њима будућа млада не успоставља директне сродничке односе уласком у младожењину кућу.³⁶

У новије време, и у градској и у сеоској средини, дарови су углавном фабричке производње. С обзиром да се већ зна ко ће све доћи на веридбу, дарови су унапред спрењени. Број поклона или *билега*, како зову дарове у већини подјеличких села, морао је бити непаран. Веридба се завршавала свечаним ручком, срдачним разговором будућих пријатеља о датуму и припреми свадбе, броју званица, месту свадбовања, а често и пријатном шалом на рачун младенаца и будућих пријатеља. Будући свекар и таст су за време ручка ломили погачу коју је умесила момкова мајка. Данас је чест случај да будућа свекрва, поред погаче, донесе на веридбу и богато украшену тарту. Било је и случајева да на торти буду у срцу исписана имена будућих младенаца.

Успешно обављен чин просидбе обелодањиван је весељем и пуцањем из пушака. чиме се скретала пажња на успешно обављену просидбу, али су се растеривале и зле силе које би могле наудити будућим младенцима. Пре Другог светског рата, након успешно обављене просидбе, уколико село има цркву, плаћало се свештенику да звони црквеним звоном.³⁷ Пуцњи у селу у вечерњим сатима били су знак да је „*нечија девојка*“ испрошена. Наравно, вест се великом брзином ширила селом. Био је то знак и за друге момке да је девојка испрошена, „*капарисана*“. У Лужници и Нишави за испрошену девојку се говорило да је „*дадена*“ или да је „*под нишаном*“.³⁸ У чачанском крају испрошена девојка се назива *вереница*, а њен момак *вереник*.

Било је доста случајева да су просци одмах након обављене просидбе водили девојку са собом. Ова појава је била присутна код породица слабијег имовног стања, али и оних које су у жалости, па из тог разлога не желе да праве весеље. Некада се девојка удаје одмах на веридби, а момкова породица касније прави свадбу. У новије време и у таквом случају будући пријатељи праве заједничку свадбу.

Свадба је заказивана најкраће петнаест дана након веридбе, а најчешће неколико месеци након тога. У новије време избор датума је био условљен слободним термином неког од ресторана и хотела или избором жељеног оркестра. Некада је датум свадбе одлаган и на дужи период, у зависности од

35 | Шпиро Кулишић, *О пореклу словенске задруге*, Етнолошки преглед, бр. 5, Београд, 1963, 43; Špiro Kulišić, *Tragovi arhaične rodovske organizacije*, Београд, 1963, 9.

36 | Никола Пантелић, *Наслеђе и савременост*, Београд, 1991, 117.

37 | Исто, 118.

38 | Миле Недељковић, *Српски обичајни календар*, Београд, 2001, 345.

обавеза младенаца, као што је завршетак школовања или одслужење војног рока. Дешавало се да прође дужи период до свадбе, па чак и да млада роди дете. У том случају црква је дете сматрала ванбрачним, јер није обављен црквени чин венчања, али се у народу сматра да је такво дете рођено у браку и да је „законито“.

У прошлости се дешавало да девојка, због неслагања са избором својих родитеља, одмах након обављене такве просидбе или чак уочи заказане свадбе, побегне за другог момка. Овим чином девојка толико разљути родитеље, да многи од њих дуже времена неће да јој опросте. У том случају младини родитељи су морали да врате све дарове које је добила девојка, па и да надокнаде момковој породици све трошкове око просидбе и припреме свадбе. Било је случајева да се две породице због тога и суде.³⁹

Мираз

Мираз код српског народа у прошлости није био познат. Може се слободно рећи да се за девојку узимало (*откуп девојке*), а не да се уз њу давало. Девојка је приликом удаје са собом носила само своју спрему и оно што је добила на прошевини. Оне из имућнијих породица су приликом удаје са собом носиле ниске дуката који су у њеном предбрачном статусу јавно показивале материјални положај њене породице. То што је девојка носила са собом представљало је њену личну особину или, како се у неким крајевима Босне могло чути, „*особину*“, „*особац*“ или „*прђију*“. Право на располагање тим стварима имала је искључиво она. Дукати и новац који је донела из родитељског дома припадали су кући у коју је дошла.

Девојка јединица није добијала никакав мираз. Оно што је поседовала њена породична (задружна) кућа, остајало је њеној браћи од стричева. По неписаном правилу, она у таквим ситуацијама није имала чак ни право наследства након смрти својих родитеља.

Мираз је у традиционалној култури Срба новија појава. Негде почетком 20. века почиње се уз девојку давати мираз, најпре код оних које нису имале браће или оних које су имале неке мане. У почетку су се родитељи здравих девојака противили овој појави. Сматрали су да уз њихову ћерку, добро одгајену, васпитану и научену раду, није потребан никакав мираз. Првобитно, мираз није ни био обавезан,⁴⁰ али је ова обичајна пракса временом нашла примену у свадбеном ритуалу.

Мираз је најпре прихваћен у српској грађанској култури. Девојка је приликом удаје, поред намештаја, посуђа и комплетног текстилног покућства, добијала и земљу, кућу, привредне објекте и радње. Често су будући пријатељи

39 | Милица Матић-Бошковић, *Народни обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр. 25, Београд, 1962, 139.

40 | Никола Пантелић, *Село, сродство и породица*, Гласник Етнографског музеја, бр. 28-29, Београд, 1966, 168.

правили спискове мираза, потписивали их и оверавали. Оваква појава је била пракса угледних чачанских породица.

Испит

Најчешће након обављене просидбе, а у неким крајевима и пре тога, будући младенци су одлазили код свештеника ради обављања *испита*. Често су са будућим младенцима ишли и њихови најближи сродници. Са момком је најчешће ишао његов отац, брат или добар друг, док је девојка углавном била у пратњи женског члана своје породице.

Некада се *испит* могао обавити и у девојачкој кући (у склопу прошевине). Том приликом је и свештеник од девојке добијао дар. У том случају будући младенци су окренути према икони, односно према истоку. *Испит* почиње свештеник који најпре благослови момка и девојку а потом им поставља одређена питања (да ли они својом вољом желе да ступе у заједнички живота и да ли су се раније неком другом обећали). У даљој молитви свештеник обавезно помиње њихова имена и моли се за њихово здравље и заједничку срећу.

Обичај *испита* се у другој половини 20. века очувао само спорадично и то у сеоској средини. Последњих неколико деценија, поновним омасовљавањем црквеног венчања, *испит* је сједињен са самим чином венчања, тако да данас младенци на поједина свештеникова питања из испита одговарају у склопу јавног пристанка да ступе у заједнички живот.

Девојачка спрема

У српској традиционалној култури велика пажња је поклањана девојачкој спреми. Важно је било да се са припремама спреме почне на време, тим пре ако у породици има више женске деце. О припреми девојачке спреме говори се и у многим народним песмама, у чијим стиховима проналазимо њихову старину и дубоку изворност.

Некада су се под спремом подразумевали искључиво производи домаће радиности. У сеоској средини најчешће су се израђивали предмети од вуне и конопље, а у граду од свиле, памука и лана. Памук се куповао у дућанима, док се свила производила у појединим чачанским породицама. У оба случаја спрему је сачињавао већи број кошуља, чарапа, пешкира, постељине и разних других одевних предмета. Имућније девојке су припремале богатију спрему. Поједине породице су унајмљивале жене вичне ткању, шивењу и везу како би израдиле што лепше предмете.

Чест је био случај да је испрошена девојка сазивала мобу како би што брже припремила дарове, тим пре ако је момкова фамилија бројна. Моба је имала забавни карактер, јер су се девојке могле поред посла забавити и насмејати.

Квалитет и лепота украса и орнамената на девојачкој спреми осликавао је не само девојку, него и читаву породицу. Управо из тог разлога припреми

спреме је посвећивана посебна пажња и у њу је улаган посебан труд. Добро се зна да ће сваки део из спреме бити детаљно анализиран у новом девојачком дому. У спреми је морало бити довољно дарова за све младожењине сроднике, али и за уређење новог дома.

У појединим местима, средином прошлог века, био је обичај да девојка, поред девојачке спреме, у нови дом носи још и шиваћу или штрикаћу машину.⁴¹ Раније су у чачанском крају богатије породице куповале својим ћеркама шиваће машине или им поклањале машину из куће на којој је она као девојка шила. Познато је да је имућнији таст у протекла два века помагао свог зета уколико је овај био слабијег имовног стања. Дешавало се да је том приликом поклањао и остала покретна добра, стоку, па чак и новац и земљу.

Девојачка спрема се слагала у сандуке посебно прављене за ту намену. Сандуке је најчешће правио неки вични мајстор. Након Другог светског рата сандуци су се могли купити и у специјалним занатским радњама у граду.

Није постојало тачно предвиђено време да се припремљена девојачка спрема пренесе из девојачке у момкову кућу. Најчешће се та обредна радња одигравала дан уочи свадбе или, пак, истог дана када и свадбени церемонијал. Најчешће се по спрему одлазило запрегом која је за ту прилику кићена везеним пешкирима и цвећем. У момковој кући у селу Остра, запрегу је китила младожењина сестра, док је у девојачкој кући младаина мајка качила везени пешкир коњу око врата.

По девојачку спрему су одлазили мушкарци. У селима Жаочани и Горачићи водило се рачуна да број учесника у овој обредној радњи буде непаран. Читав церемонијал је имао свечани карактер и у већини случајева био је пропраћен песмом и свирком. На овај начин се скретала пажња на сам обред, као и на учеснике у њему. Посебно је било весело у младожењиној кући. У Остри је важну улогу имала жена одређена да буде *старосватица*. Скидање сандука са запреге праћено је песмом коју је управо она почињала, а помагале су јој остале жене из фамилије или комшилука. *Старосватица* је отварала сандук показујући присутнима делове из спреме. Често је тај чин праћен пуцањем из пушке. Након тога се девојачка спрема одлагала у посебну просторију, најчешће ону намењену за будуће младенце. Сутрадан, када сватови доведу младу (у Лесковачкој Морави), девојке из младожењиног рода седају на девојачку спрему тражећи откуп од младожење и девера.⁴² Слична обредна пракса била је позната у селу Остра, када је на девојачку спрему седела младожењина неудата сестра, подстичући тако на магијски начин и сопствену удају.

У градској средини обичај припремања и ношења девојачке спреме се изгубио након завршетка Другог светског рата, док се у сеоској средини спорадично одржао до седамдесетих година прошлог века. Улогу спреме

41 Драгутин М. Ђорђевић, *Женидбени обичаји народни у Лесковачкој Морави*, Српски етнографски зборник, књ. LXX, Београд, 1958, 436.

42 Исто, 456.

заменили су куповна постељина, пешкири и ћебад, што будућим младенцима купује младина мајка. Често су ови предмети доношени сутрадан када младина фамилија долази „у првиче“ њеном новом дому.

Позивање на свадбу

Некада се на свадбу позивало буклијом окићеном цвећем, везеним пешкиром и марамицом, везеним чарапама и назувицама. У нашем народу позивање на свадбу се још звало и *викање*: „*Викао сам 26 кућа*“.⁴³ Најпре се на свадбу позивани кум и стари сват. Том приликом је домаћин заједно са младожењом носио окићену буклију и умешен колач и одлазио овим званичницима.⁴⁴ У неким фрушкогорским селима званичници су позивани јабуком. И поред тога што се јабуци у свадбеном церемонијалу даје велики значај, у чачанском крају ова појава није позната.⁴⁵ Домаћин се љуби са кумом и старим сватом и заједно испијају ракију из буклије. На већ окићену буклију кума и старосватица додају још по неки везени предмет, пешкир најчешће, а кум и стари сват доливају ракију како би се вратили својој кући са пуном буклијом.

Остале званице са окићеном буклијом позива младожењин млађи брат или неки други мушкарац из фамилије. Позвани домаћин, у знак пристанка да ће доћи у сватове и жеље да младенци буду срећни, испија ракију из буклије, а позивара дарује чарапама, пешкиром или марамицом. Негде је буклија кићена и новцем.⁴⁶ Оно што позивар добије на буклију остајало је у његовом власништву.

Уколико на свадбу позива неко из младожењине куће, прикупљене дарове на буклији предаје домаћици која их чува све до свадбе. У неким случајевима, уколико не донесе довољно дарова, млада њима дарује неке младожењине сроднике.⁴⁷ Ова појава је била присутна и у неким чачанским селима, поготово ако су у питању сиромашније породице.

Онај ко позива на свадбу трудио се да запамти шта је од кога добио. Осећао је обавезу да у другим ситуацијама узврати даром сличне вредности.⁴⁸

Обичај позивања званичника и осталих сватова буклијом у чачанском крају је потпуно изгубљен, најпре у градској, а потом и у сеоској средини. Данас спорадично у селима Остра, Прељина, Мрчајевци и Горевница, као и у већем броју подјеличких села, поједини позивају буклијом само кума и старог свата.

43 Исто, 448.

44 Под званичницима се подразумевају кум, стари сват, девер, војвода, барјактар, чауш и енђе.

45 Миле Недељковић, *Српски обичајни календар*, Београд, 2001, 351.

46 Исто, 351-352.

47 Милица Магић-Бошковић, *Народни обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр. 25, Београд, 1962, 141.

48 Исто.

У већини ових породица позивање буклијом је губило континуитет, али су се поједини, вероватно из помодарских разлога, сетили старих обичаја и решили да из обнове.

Данас, иако без буклије, домаћин позива кума лично. Често одлази кумовој кући, без обзира колико он далеко живео. Некада са домаћином иду и младожења и будућа свекрва. Том приликом они куму лично уручују штампану позивницу насловљену на његово име. У неким подјеличким селима на позивници се не пише кумово име, већ само КУМ. Личним позивањем кума домаћин изражава поштовање и жељу да што боље испоштује његову функцију. Ова обредна пракса скреће пажњу да се ради о континуитету позивања окићеном буклијом.

Најпре у градској, а потом и у сеоској средини, званице су се почеле позивати штампаним позивницама, које су биле кратке и које су садржале основне информације. Крупним словима су исписана имена младенаца, а обичним време и место венчања, као и изрази добродошлице. У градским позивницама које су настале пре Другог светског рата, обавезно су писала и имена родитеља младенаца, као и њихова занимања.

Позивнице је делио младин или младожењин рођак или неки млађи момак из комшилука. Често је штампане позивнице делио младожењин зет, док су у љубићким селима сватове позивали младожењин стриц, ујак, а понекада и отац.⁴⁹ Поштом су се слале позивнице упућене званицама који живе у другим градовима. Овакво правило је очувано све до данашњих дана. Поједини испитаници спорадично тврде да коверту у којој је свадбена позивница не треба лепити („запечатити“), како не би био запечећен напредак младенаца. Слично овом правилу важило је и правило да се на честитање поводом обављене веридбе носи флаша са ракијом која је морала да буде отворена и закићена цвећем. Ипак, већина испитаника овоме не поклања посебну пажњу.

У чачанском крају нико на свадбу не иде ако није позван. Изузетак су групе младића који су жељни провода, па тако вребају прилику да се прикључе неком свадбеном церемонијалу или испраћају у војску. Ови гости се називају „кокењари“. Домаћин их углавном прима, а они буду послужени као и прави гости. Од седамдесетих година прошлог века у „кокењаре“ иду и девојке.

Момачко и девојачко вече

Одувек се омладина окупљала вече пред свадбу како у момачкој, тако и у девојачкој кући. Ипак, у већини случајева било је веселије у момачкој кући, јер су они били ти који су на сутрашњи дан очекивали „принову“, односно једног члана породице више. У Височкој нахији девојачко вече су звали „жалост“.⁵⁰

У чачанском крају на девојачко вече су, поред најуже фамилије и блиских комшија, долазиле младине другарице, како би се још једном испричале,

49 | Никола Пантелић, *Наслеђе и савременост*, Београд, 1991, 121.

50 | Миле Недељковић, *Српски обичајни календар*, Београд, 2001, 352.

насмејале, забавиле и, како многи тврде, заплакале. Оне ће и сутрадан бити уз младу док не дођу сватови како би јој помогли око облачења и улепшавања.

У сеоској средини на момачко вече одрасли су вршили последње припреме за свадбу, а омладина се веселила и добро забављала. На момачкој вечери је свирала и музика која је истовремено скретала пажњу селу да се на сутрашњи дан припрема свадба. И у младиној кући је било весело. Многи су настојали да песмом и шалом развеселе младу и њене родитеље, јер се у народу веровало да се том приликом није смело плакати, како се не би имитативном магијом изазвала несрећа.

У сеоској средини је и дан-данас очуван обичај момачке и девојачке вечери. Обично су се у кући организовале журке на које је долазила само омладина. Често и сеоски момци и девојке организују момачко (девојачко) вече у неком од задружних домова или у некој сеоској кафани или, пак, долазе у град како би у неком од кафића частили своје друштво. И градски момци и девојке примају своје друштво у свом дому или одлазе у кафиће.

Некада је момачко и девојачко вече обележено само са неколико пријатеља или млађих сродника. Тада се поделе задужења и договори ко ће шта помоћи на дан свадбе. У неким случајевима изостаје момачко и девојачко вече, а уместо тога се ужурбано врше припреме за сутрашњи дан.

Младенци

Главни актери свадбеног церемонилаја свакако су младенци. Они су у периоду пре, за време и после свадбе, а све у циљу срећног брачног живота, подвргнути одговарајућим правилима понашања. Свадба је њихов најважнији заједнички догађај и сви остали елементи су морали бити томе подређени.

Младожења

Посебна пажња посвећивана је младожењином облачењу на дан свадбе. Свака породица је настојала да за тај дан младожењи набави што је могуће лепше одело. Чак се и у сиромашним породицама настојало да младожења буде што лепше обучен. Углавном се у сеоским породицама за ту прилику наручивало код абација народно одело. У великом броју случајева одело су могла да носе двојица и више браће, док се код сиромашних оно позајмљивало од рођака и пријатеља.

Некада је младожења на дан своје свадбе обавезно носио капу која је, по народном веровању, њеног сопственика штитила од дејства злих демона. Може се рећи да је то био основни разлог због којег је младожења читавог дана док траје свадбени церемонијал није скидао са главе.⁵¹

51 | Тихомир Ђорђевић, *Наш народни живот*, Београд, 1930, 54-55.

Продором градске културе у сеоске средине сеоски момци су по први пут на дан своје свадбе облачили градску ношњу или, пак, само неке њене делове. Често се на фотографијама начињеним између два рата може видети младожења у градској кошуљи и сакоу, али са чојаним панталонама, опанцима и везеним чарапама.

У градској средини, у зависности од имовног стања породице, младожења је био свечано одевен. Богатији су носили градску ношњу оријенталног, а касније и европског типа. И сиромашнији су тог дана били свечано одевени.

Данас је младожења одевен по последњој моди. Често се по венчаном оделу одлази у Београд или у иностранство. Поједини одело шију код градских шнајдера.

Млада

Централно место у целокупном свадбеном церемонијалу припада млади. На њен изглед и понашање будно мотре сви присутни гости. Због тога се одећи младе придавала посебна пажња. Првобитно се девојка венчавала у новом народном оделу, посебно припремљеном за ту прилику. Кошуља и чарапе су били украшени богатим везом, док су остали делове одеће обилували богатством украса и орнамената. Некада је млада на глави носила специјалну капу (*смиљевац*) која је била богато украшена нискама дуката, цвећем (босиљак, шушкавац и смиље), ђинђувама, огледалцима и пауновим перјем. Оваква младица капа имала је и магијски, заштитни карактер. Огледалца и врхови паунових пера који су личили на крупне очи штитили су младу од негативних злих сила којима је она била изложена. И Тихомир Ђорђевић је тврдио да је капа у свадбеном церемонијалу одлична заштита од демона и злих духова.⁵² Магијска заштитна улога приписивала се и осталим деловима младине одеће.⁵³ Из страха од урокљивих очију настала је обредна пракса скривања младиног лица.⁵⁴

Некада је делове или целокупну опрему младе набављала момкова породица. Најчешће је младожењин отац већ на венчању давао новац за младину венчану одећу. Начин опремања младе је одређиван договором на самој просидби. Било је и случајева да младожењин отац не испуни договор са просидбе, што је могао бити разлог да се будући пријатељи споречају.⁵⁵

С обзиром да је основни циљ брака добијање потомства, од младе се очекивало да у току припреме за свадбу и самом свадбеном церемонијалу о томе води посебну пажњу. Из тог разлога, како тврди Душан Бандић, млада на себи није смела имати никакав чвор, а ковчег са девојачком спремом је за

52 Исто.

53 Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Београд, 2004, 245.

54 Тихомир Ђорђевић, *Зле очи у веровању Јужних Словена*, Београд, 1985, 116.

55 Драгутин М. Ђорђевић, *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, Српски етнографски зборник, књ. LXX, Београд, 1958, 446.

време венчања морао бити отворен.⁵⁶ Ово веровање је познато испитаницима већег броја чачанских моравских села. У Атеници и Кулиновцима сматрају да млада на венчању, поред нове венчане одеће, треба да носи и нешто старо, изношено и нешто позајмљено од особе за коју се верује да је срећна. Ово се чини да би млада у браку у срећи и задовољству остарила. Имајући у виду да су у српској патријархалној култури више жељена мушка деца, а да би задовољила очекивања новог дома, млада је водила рачуна да на дан свадбе, док је још у родитељској кући, не узима никакав предмет који употребљавају жене.⁵⁷ Из истог разлога млада, када излази из родитељског дома, треба да нагази на пушку или секиру, а када дође момковој кући даје јој се пушка у руке. Овај обичај је још увек спорадично присутан у сеоској, али и у градској средини.

Младину народну ношњу временом мењају елементи градске ношње, тако да су се већ између два рата богатије сељанке венчавале у градској блузи и либадету. Опанке мењају градске ципеле са штиклом. Уместо смиљевца и у сеоску средине продире бели вео. У другој половини 20. века и сеоске младе носе беле хаљине („венчанице“) дужине до испод колена, а касније и дуге са пуно волана и украса. Са венца око главе спуштао се дуги вео. Млада је на поласку из родитељског дома, али и на венчању, имала спуштен вео преко лица. Након обављеног венчања вео се подиже и у таквом положају остаје до краја свадбе. Спуштени вео је имао двоструки заштитни карактер. Према тврдњи Тихомира Ђорђевића велом се млада штитила од урокљивих очију, али и присутни од младиног урокљивог погледа.⁵⁸

У градској средини млада је била одевена у свечану градску ношњу. Богатије Чачанке између два рата набављале су венчану одећу у већим центрима Србије или у иностранству. По угледу на европску моду специјално се израђују или купују богато украшене венчанице. Од седамдесетих година прошлог века венчана одећа сеоске младе није се више разликовала од градске венчанице.

Установљен је обичај да венчану хаљину купује свекрва. На сам дан венчања, када сватови дођу по младу, венчаницу је доносила младожењина сестра. Она је, док су се сватови гостили у девојачком дому, одлазила у собу у којој је била млада, предавала јој донету хаљину, па чак и помагала у облачењу. Данас је у градској средини ова појава потпуно изобичајена, а последњих десетак година веома је актуелно изнајмљивање венчаница у специјализованим бутицима. Девојке из богатих градских породица набављају венчанице у луксузним европским бутицима. Млада се украшавала најразноврснијим накитом. Имућније девојке су носиле злато и драго камење, док су сиромашније носиле бижутерију. Посебно се у градској средини водило рачуна да на дан венчања млада не носи накит од бисера како јој живот у браку не би био пун

56 | Dušan Bandić, *Totem i tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, Beograd, 1980, 346.

57 | Исто.

58 | Е. Шнавејс, *Анотропејски елементи у свадбеним обичајима код Срба и Хрвата*, Гласник Етнографског музеја, бр. 2, Београд, 1927, 22-23,

суза. Сличан табу бележи Душан Бандић у Самобору, указујући на сличност бисера и суза.⁵⁹

У Остри и Трепчи, након облачења венчанице, млада скинуту одећу поклања некој својој рођаци како би се и она брзо удала, односно „*пошла њеним путем*“. Овакву обредну радњу бележи и Миле Недељковић на подручју Косова.⁶⁰

Званичници

Свадбу је, по народном схватању, немогуће организовати без одређених званичника. У току обављања црквеног венчања кум и стари сват су били сведоци младенцима. Породица која организује свадбу чини велику част људима које ангажује као званичнике. Њихове функције у свадбеном церемонијалу су веома важне, тако да су се они трудили да их обаве што боље.

Кум

Централни званичник у свадбеном церемонијалу свакако је кум. У чину црквеног венчања младенаца он је њихов главни посредник. Кумство се наслеђивало по мушкој линији, тако да онај ко је венчао момкове родитеље и крстио младожењу бива поново позван да кумује. Кумство се уз благослов кума могло и променити, али се то ређе догађало.

Кумство се одувек поштовало као духовно сродство. Због тога је међусобно узимање са сродницима из кумове фамилије било табуисано. Уколико се деси да један кум кумује двома породицама оне се донекле сматрају родом, тако да њихови чланови нерадо међу собом склапају бракове.⁶¹ У међувремену је ова обичајна пракса изгубила на снази, тако да се данас у неким подјеличким селима може чути само то да „*не требало да се узимају из две кумовске куће*“.

С обзиром да је кум и сведок на венчању, у послератном периоду, када је изостајало црквено венчање, кумом се називао и сведок приликом грађанске регистрације младенаца. У периоду после Другог светског рата била је веома раширена појава, поготово у градској средини, да се на венчање није позивао стари кум, већ да су млади за кума одређивали најбољег момковог друга. У том периоду и млада је имала своју куму која је била њена другарица, док је на венчању она имала улогу другог сведока. Деведесетих година прошлог века већина одустаје од ове појаве и поново тражи старе кумове или њихове наследнике који су некада кумовали њиховим прецима.

Некада је кума и његову фамилију, далеко испред капије, са музиком дочекивао домаћин куће. Домаћица је обавезно дочекивала кума испред кућних

59 | Dušan Bandić, *Totem i tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, Београд, 1980, 345.

60 | Миле Недељковић, *Српски обичајни календар*, Београд, 2001, 398.

61 | Драгутин М.Ђорђевић, *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, Српски етнографски зборник, књ. LXX, Београд, 1958, 437.

врата, љубећи га у руку. Док се не скупе остали сватови, кум је седео у кући, у врху софре. Домаћица га је служила и дворила. Након завршеног свадбеног церемонијала кум је са музиком испраћан кући.

И данас централно место међу званичницима припада куму који је истовремено посредник у црквеном и сведок у грађанском венчању. Музичари му дају предност у избору песама, он води коло, а након обављеног венчања по младенцима и свим сватовима баца пуну кесу металних новчаница. На тај начин он симболизује богатство, напредак и сваку срећу младенаца. На крају свадбеног ритуала млада дарује кума и његову породицу поклонима. Некада је кум добијао ћилим, везену кошуљу, пешкир, марамицу и везене чарапе. Данас кум најчешће добија ћебе, куповну кошуљу, пешкир и чарапе. Број дарова мора бити непаран.

Кум на свадбу доноси велики поклон. Поред главног поклона, од кума се очекује да младенцима купи бурме, донесе печено прасе, некада и да плати венчање, купи платно и свеће за венчање, да пуно потроши на музику и да након обављеног венчања на сватове баци пуну кесу пара. Том приликом учесници у свадби често кажу: „Куме изгоре ти кеса.“ Управо због великих издатака које поднесе кум кумујући на венчању, у чачанском крају се каже: „Ако ме мрзиш, узми ме за кума.“

Стари сват

Стари сват је, заједно са кумом, сведок на венчању. У народу је за старог свата одомаћен назив *старојко*. За старог свата је одређиван младожењин ујак. Уколико има више ујака, улога старог свата је припадала најстаријем. Ако се деси да младожењина мајка нема рођене браће, стари сват се обавезно бира из мајчине фамилије. Ова обичајна пракса сеже у далеку прошлост, односно у период матријархата и велике блискости ујака са децом своје сестре, када је он полагао сва права над њима. Улогу ујака у свадбеном церемонијалу Р. Борели види као везу са улогом ујака у архаичном родовском друштву.⁶²

Стари сват је, исто као и кум, дочекиван музиком. У току трајања свадбеног церемонијала стари сват је заједно са својом женом уживао све почести како од стране домаћина, тако и од осталих учесника у обреду. У појединим подјеличким селима се сматра да стари сват руководи свадбом до венчања, а да кум наставља команду након завршеног венчања.

Да је стари сват једна од кључних личности у свадбеном обреду указује и чињеница да је некада, док су сватови ишли на коњу, водио за узде коња на коме је била млада.⁶³ Овим се јасно скреће пажња присутнима да је стари сват

62 | Р. Борели, *Трагови аванкулата код Срба*, Гласник Етнографског института VII, Београд, 1958, 58.

63 | Милица Бошковић-Матић, *Народни обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр. 25, Београд, 1962, 149.

тај који доводи младу. Значај старог свата у свадбеном церемонијалу видљив је и у обичајној пракси у Хрватском Загорју, по којој он пред венчање приводи младенце свештенику.⁶⁴

Старог свата и његову породицу млада је даривала разним поклонима. Дар је добијао за време свадбеног ручка или након завршетка свадбе, приликом поласка својој кући. Овај обичај је очуван све до данас.

Девер

Девер је углавном био рођени младожењин брат. Раније се није водило рачуна да ли је девер ожењен или није. У последњим деценијама прошлог века девер је морао да буде момак. Његова основна улога, наслеђена из давне прошлости, била је да „чува“ младу. Потврду овој тврдњи налазимо у стиховима једне народне песме која је касније прекомпонована: „*Девере чувај снају док је не предаш брату...*“ Девер у свадбеном ритуалу „*заменеује и заступа младожењу*“.⁶⁵

Откуп младе од њеног брата вршио је девер. Ова обредна радња очувана је све до данас. Она често поприма и шаљив и забаван карактер. Након извршеног откупа млада је даривала девера дугим, белим везеним пешкиром. У новије време пешкир је куповни, специјално израђен за ту намеру. Девер тај пешкир, који се везује од левог рамена ка десном куку, носи све време трајања свадбе. Дешавало се да некада младожења има два пешкира – један који добије од младожењине мајке када пође младиној кући и други којим га дарује млада.

Уколико младожења нема брата, девер је могла бити и његова сестра (*деверуша*). Девер некада може бити младожењин рођак или добар друг. Од све младожењине браће млада је највише ценила девера са венчања. Он се у народу назива *ручни девер*. У новије време девер може да буде и мушко дете, уколико младожења нема одраслог брата.

У српској традиционалној култури позната је појава да девер дарује младу преслицом. Уколико је био вичан, девер је сам израђивао и украшавао преслицу или је наручивао код мајстора. У Остри и Трепчи млада је од одређене вуне на тој преслици најпре деверу плела џемпер.

Војвода

Војвода је „*најстарији сват*“ и има улогу предводника који се стара о целокупном свадбеном церемонијалу. Његове заповести сви сватови строго поштују. За војводу се најчешће бира младожењин зет и то, као и код старог свата, има везе са матријархатом. Некада су чак била двојица или више војвода,

64 | Бранко Плеше, *Свадбени обичаји у Хрватском Загорју*, Гласник Етнографског музеја, бр. 21, Београд, 1958, 237.

65 | Никола Пантелић, *Наслеђе и савременост*, Београд, 1991, 125.

што је зависило од тога колико младожења има удатих сестара. Војвода је могао бити и муж младожењине сестре од стрица. Најстарији међу њима био је главни војвода, док су му остали помагали покоравајући се његовим заповестима. Војвода је морао бити добар организатор. Налазио се на челу сватовске колоне. Након успешно устрељене јабуке, он је са окићеном буклијом први улазио у девојачко двориште. Често је по налогу старог свата вршио поредак сватова.

Јован Ердељановић доводи у везу свадбену поворку са поретком сватова, поготово код динарског становништва, истичући да они имају војничку формацију.⁶⁶ Саме речи војвода, барјактар и чауш симболизују војну организацију. Гађање јабуке и ношење барјака представљају сличност са јуначким бојем. Вероватно да ове личности и радње указују на могућу чињеницу из давне прошлости, а то је да се до девојке долазило витешким надметањем и организованим војничким бојем. Некада је већина сватова била наоружана, поједини и са два пиштоља задевена за појас.⁶⁷ Тако би на приласку девојачкој кући настајала велика пуцњава.

Особа одређена да буде војвода морала је имати склоност ка хумору и шали. Војвода је често увесељавао госте. Углавном је то чинио након довођења младе у младожењин дом. Тим чином је престајала његова званична и организаторска, а почињала забавна улога. Он је јавно оглашавао шта је ко од званица донео младенцима на поклон. Том приликом је изводио разне шале и досетке. Врло често војвода је и муштулугџија – он први стиже младожењиној кући и јавља вест његовој мајци да стижу сватови.

Војвода је посебно другог дана свадбе изводио шале. Пео се на кров, откривао кућу, напијао певца, задиркивао свекра и свекрву. За ту прилику у Љубићу и већини подјеличких села војвода се посебно накарадно облачио. Био је организатор „свекрвине свадбе“.⁶⁸ Војвода је веома често у току спровођења одређених церемонијала производио одређену буку. Циљ оваквог обредног понашања војводе и других учесника био је да скрену са младенаца погледе негативних и злих сила који би им могли наудити.

Војвода је настојао да по сваку цену привуче младину пажњу. На путу до младожењине куће он се трудио да јој се нађе тако што ће је појити кад год би пролазили поред неког извора. Војвода је покушавао да млади украде венчану хаљину⁶⁹ или обућу како би од младожење заузврат тражио новчану надокнаду.

66 | Јован Ердељановић, *Кући, племе у Црној Гори*, Београд, 1907, 27.

67 | Милица Бошковић-Матић, *Народни обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр.25, Београд, 1962, 147.

68 | Другог дана свадбе, шале ради, организује се привидно венчање свекра и свекрве. Они се за ту прилику посебно облаче.

69 | Никола Пантелић, *Наслеђе и савременост*, Београд, 1991, 126.

Зетови

Многе функције у свадбеном церемонијалу *зетови* су преузели од војводе који је и сам зет у младожењином дому. Слабљењем обредне улоге војводе јача улога зетова. У овом случају најчешће се ради о два или три зета. Они немају организаторску, већ само забавну улогу. Својим облачењем зетови су скретали пажњу на сопствену улогу у церемонијалу. На главама доминирају специјалне купасте капе украшене разним шаљивим реквизитима. *Зетовске капе*, по традиционалном правилу, праве младожењине шурњаје. У новије време капе праве девојке из младиног рода одређене за кићење сватова. Капу су добијали уз одређени откуп. Ова обичајна пракса је присутна и данас, премда више у сеоској него у градској средини.

Данас се зетови својим облачењем не разликују од осталих званица. Препознатљиви су само по *зетовским капама*. Збијање шале са свекром и свекрвом, као и откривање куће, зетови су преузели од војводе, тако да у данашње време та обредна радња припада њима.

Чауш

Чауш није морао да буде домаћинов рођак. За ову улогу биран је човек умешан у говору и склон шали. Чауш често помаже војводи, а није редак случај да им се донекле, поготово у току обелодањивања поклоне, улоге преплићу. Чауш је уз шалу и досетке најављивао сваког госта. Сходно улози, чауш се у појединим крајевима различито називао: „*комендијаши*“, „*мечка*“ и „*чича*“.⁷⁰ У чачанском крају његова улога се потпуно изгубила.

Лице одређено за чауша накарадно се облачило, гаравило лице, а често се и непристојно понашало. Ова појава је имала заштитну и магијску улогу – скретање пажње са младенаца.

Домаћин свадбе

У новије време установљена је свадбена функција *домаћина свадбе*. Реч је о угледном човеку, блиском младожењином рођаку, који ужива ауторитет и поседује организаторске способности. Он је тај који одлучује када ће се обавити која свадбена радња, када ће се кренути по девојку, стићи на венчање, правилно формирати сватовска колона. Домаћин свадбе у име домаћина поздравља госте и одобрава свадбени ручак. Слабљењем улоге старог свата расте улога домаћина свадбе.

70 | Милица Бошковић-Матић, *Народни обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр. 25, Београд, 1962, 144.

По свему судећи, домаћин свадбе је преузео улоге војводе и чауша. Уколико је свадба заједничка постоје два домаћина, младин и младожењин. Када се ради о свадби са великим бројем званица главни домаћин има још неколико помоћника.

Барјактар

За *барјактара* је биран младожењин неожењени друг. Његова улога је да носи званичну државну заставу и да заједно са војводом буде на челу свадбене колоне. У последњим годинама прошлог века, пред распад Југославије, антикомунистички настројен барјактар носио је српску заставу са двоглавим орлом. Некада су уочи свадбе барјак шиле младожењине сестре, док се у новије време за ту прилику он само позајмљује из цркве, општине, месне канцеларије или фирме у којој је неко од учесника у свадби запослен.

Често се улога гађања јабуке из пушке поверавала барјактару. Због тога се ова улога давала добром стрелцу.

На поласку из младожењине куће свекрва је барјак китила једном кошуљом. У девојачкој кући барјак је од барјактара узимала нека од младиних сестара и богато га китила. На врх барјака стављана је црвена јабука као симбол љубави и плодности. Барјак је кићен још и кошуљом, пешкиром, чарапама и разнобојним балонима. У појединим подјеличким селима барјак је кићен и лутком која је требала да симболизује рођење детета. Тако окићен барјак барјактар је откупљивао од младине сестре. Пре откупа девојка која је китила барјак води коло, барјактар се хвата до ње, а онда редом сви званичници и сватови.

Јенђе

Јенђе су младожењине блиске рођаке које су ишле у сватове. Њихова улога је била да песмом оглашавају спровођење неке од свадбених радњи, али и да се на путу од младине до младожењине куће нађу млади на услузи. Јенђе су певале посебне песме намењене младенцима, куму, старом свату, деверу, свекрви и осталима. Ова свадбена функција се у чачанском крају данас у потпуности изгубила.

Сватови

Сватовима се називају она лица која иду са младожењом и осталим званичницима по млади. Сви остали учесници у свадбеном церемонијалу се називају *свадбарима*. Временом је дошло до мешања ова два појма, тако да се данас може чути да се сви називају сватовима. У селима Остра и Трепча сватовима називају све учеснике у свадби са момачке стране, док се свадбарима називају девојачки гости.

Званичници и сватови су се у преподневним сатима окупљали у младожењином дому одакле су после послужења и доручка кретали ка младиној кући. Време поласка је зависило од удаљености младине куће. Домаћин је одређивао ко ће од званица кренути у сватове. Јасно је да су богатији водили већи број сватова. На поласку по младу девојке су китиле сватове цвећем, најчешће рузмарином, а коње пешкирима и чарапама. Сећање на овај обичај још увек је живо код старијих испитаника у подјеличким селима.

Војвода је одређивао тачан поредак сватова. На челу је био барјактар кога су пратили музичари. Одмах иза њих су били кум, стари сват, девер, младожења и младожењин отац. Некада је у српској традиционалној култури постојао обичај по коме младожења није одлазио у сватове, па чак није присуствовао ни сопственој свадби.⁷¹ Ову обредну праксу могуће је објаснити једино заштитом младожење од дејства негативних злих сила.

Некада се у подјеличким и кабарским селима у сватове одлазило коњима, док се у селима уз Мораву ишло запрегом. Уз пут су сватови пили и веселили се, а сваког пролазника чашћавали вином или ракијом. Кола и коњи су били украшени и окићени. Посебно је био окићен младожењин коњ који је, поред пешкира, на уздама имао разнобојну вуну, а на челу огледало.⁷² Сасвим је јасно да су разнобојна вуна и огледало имали магијску, заштитну улогу младожење.

Данас се и у сеоској и у градској средини по младу одлази аутомобилима, али се поредак главних званичника поштује. Барјактар са окићеном заставом обавезно је у првим колима, док су младенци, девер и стари сват у другим. Иза њих је обавезно кум.

Долазак младиној кући

Вече пред свадбу у младиној кући се окупљају девојке „на кићевину“.⁷³ Оне ките простор у коме ће бити дочекани сватови. Посебна пажња посвећивана је кићењу капије и улазних врата младине куће. Водило се рачуна да поред сезонског цвећа у свадбеном венцу буде уплетен и босиок. У подјеличким селима цвеће је уплитано црвеним концем који је имао магијску заштитну улогу.

Пред долазак сватова девојачка капија се затвара, а њена родбина не дозвољава улазак све док се не савладају одређене препреке. Једна од тих препрека је гађање високо окачене јабуке. Испред сватова се за овај задатак ангажује најбољи стрелац. Велико задовољство настаје када се јабука погоди првим метком. Након тога сватови улазе у девојачко двориште. За то време млада је сакривена у кући, како је нико од сватова не би видео. У већини

71 | Наталија Благојевић, *Свадбени обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр. 48, Београд, 1984, 254.

72 | Милица Бошковић-Матић, *Народни обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр. 25, Београд, 1962, 147.

73 | Наталија Благојевић, *Свадбени обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр. 48, Београд, 1984, 248.

случајева девојка је, углавном из знатижеље, кришом посматрала сватове. Ову праксу Љубо Мићевић тумачи као магијску радњу против урока.⁷⁴

Док се сватови госте, девер одлази по младу која је добро чувана и до које се није могло лако доћи. За то време млада облачи венчану одећу и опрашта се од својих родитеља. Јован Ердељановић бележи занимљиву обичајну праксу по којој девер купује и обува млади ципеле. Обавезно је да прво обува десну ципелу у коју је претходно ставио новац.⁷⁵ У појединим селима Лесковачке Мораве девер је у десну ципелу стављао метални новчић.⁷⁶ Могуће је да ова обичајна пракса у свом изворном облику поседује трагове куповине. Даривање ципелама садржи у себи важан магијски значај, јер оне изражавају везу са прецима као становницима оностраног света.⁷⁷

Још увек је у сећањима жив обичај када млада, уз родитељски благослов, љуби земљу поред кућног огњишта. На симболичан начин она се посредством ове обредне радње опрашта од својих преминулих предака, за које се верује да обитавају испод огњишта. Уз изражавање захвалности што је рођена и отхрањена у тој кући, млада посредно очекује да добије и њихов благослов од којег ће, према народном веровању, зависити срећа у њеном новом дому. Сличан обичај бележи Миле Недељковић у Нишави и Лужници – млада на поласку из родитељске куће љуби хлеб и три пута обилази око трпезе.⁷⁸ Занимљив је обичај по коме је млада морала пред полазак из родитељске куће да једе како, по народном веровању, не би целог живота била гладна.⁷⁹

У неким фрушкогорским селима девер је морао да „плати врата“.⁸⁰ У чачанском крају девер откупљује младу коју пред сватове изводи њен брат. Излазак младе из родитељског дома представља својеврстан вид прелаза којим она напушта девојачки живот. Овај обредни тренутак је, као веома битан у свадбеном церемонијалу, у свим крајевима пропраћен пуцањем из оружја. Младин брат и девер се договарају око цене што за све присутне има забаван карактер. Након завршеног откупа девер „прстенује“ младу, а она њега окити деверским пешкиром. Од тог тренутка он се стара о млади. Чином откупа и прстеновања младе она на симболичан начин прелази из једног стања у друго,

- 74 | Љубо Мићевић, *Живот и обичаји Поповаца*, Српски етнографски зборник, књ. LXV, Београд, 1952, 188.
- 75 | Јован Ердељановић, *Етнолошка грађа о Шумадинцима*, Српски етнографски зборник, књ. LXIV, Београд, 1951, 140.
- 76 | Драгутин М. Ђорђевић, *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, Српски етнографски зборник, књ. LXX, Београд, 1958, 456.
- 77 | Марина Цветковић, *Размена дарова на традиционалној свадби у Ибарском Колашину*, Гласник Етнографског музеја, бр. 64, Београд, 2001, 173.
- 78 | Миле Недељковић, *Српски обичајни календар*, Београд, 2001, 367.
- 79 | Наталија Благојевић, *Свадбени обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр. 48, Београд, 1984, 256.
- 80 | Миле Недељковић, *Српски обичајни календар*, Београд, 2001, 366.

односно из једне породице у другу. Ова обичајна пракса присутна је и дан-данас како у граду, тако и у селима чачанског краја.

Када младу изводе пред сватове њено лице је покривено дугачким велом. Ова обичајна пракса има заштитни карактер, јер се веровало да је она тог дана посебно изложена дејству негативних сила и злих погледа. Временом у народном схватању слаби моћ урока, тако да покривање младе има симболичан значај.⁸¹

Сватови, за све време док младу не изведу, ручају. Једино младожења не једе ништа. Тек када девер доведе младу до младожење и осталих званичника, младожењи прилази таст који га моли да почне да једе и који му у тањир ставља новац. И ова обредна радња спорадично је данас присутна у већини чачанских села и има забаван карактер. Том приликом, плаћање зета се спроводило након изношења купуса. Слична обичајна пракса је била присутна и код Поповаца – на трпезу се износе погача и печена кокошка тек када младожења почне да једе.⁸²

Опраштање младе од своје породице је дирљиво. Ипак, у народу се веровало да се том приликом не сме плакати како се не би „навукла“ несрећа на младенце.

Некада је млада из од родитељске куће одлазила на богато окићеном коњу или чезама, а данас у окићеном аутомобилу. Последњих десетак година појединци изнајмљују специјално опремљене чезе како би се у њима превезли младенци.

Мајка за младом баца коцке шећера како би јој у новом дому био слadak живот. Њена родбина је на поласку дозива да се окрене према њима, а то поготово чине њена браћа. Веровало се да ће тако деца личити на њену фамилију, односно ујаке. С обзиром да је ово веровање веома раширено у чачанском крају, девер који је том приликом поред младе, труди се да спречи њено окретање. Ово веровање забележио је и Душан Бандић.⁸³

Венчање

Младенци су најчешће на путу ка младожењиној кући одлазили на венчање. Није био редак случај у подјеличким и драгачевским селима да се због удаљености цркве није венчавало на дан свадбе, већ неколико дана касније. Том приликом су на венчање одлазили само младенци, кум и стари сват. Ова обичајна пракса је била карактеристична све до Другог светског рата.

Црквено венчање

Свештеник у заказано време дочекује младенце испрад олтара, одевен у епитрахил и фелон. Младенци стају испред свештеника, младожења на десну, а

81 | Dušan Bandić, *Totem i tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, Beograd, 1980, 348.

82 | Љубо Мићевић, *Живот и обичаји Поповаца*, Српски етнографски зборник, књ. LXV, Београд, 1952, 189.

83 | Dušan Bandić, *Totem i tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, Beograd, 1980, 347.

млада на леву страну. Иза младожење је кум, а иза младе стари сват. За то време бурме се уносе у олтар који је све време широм отворен. Након паљења свећа свештеник, уз читање великог јектенија, приступа обреду обручења. Символика ове магијске радње јесте да брак буде чврст, јак и нераскидив. Након стављања бурми, свештеник доводи младенце насред цркве где приступа обреду самог венчања. Кум и стари сват држе упаљене свеће. Након што младенцима упути поуке о светој тајни венчања, свештеник их пита за „...чврсту вољу и слободну намеру...“. Након потврдних одговора о брачном пристанку и одричних о обећању другом момку или девојци, свештеник им спаја десне руке и везује белим платном који је донела кума. За све то време свештеник благосиља брак и моли Бога да им подари децу. Након тога им ставља *венчила* на главу гласно изговарајући имена младенаца. Код Срба у Калифорнији⁸⁴ за стављање венчила на главе младенаца одомаћен је назив „крунисање“. Након тога свештеник приступа обреду „заједничке чаше“, када младожења, млада, кум и стари сват испијају по три гутљаја вина. Ова радња подсећа на Свету тајну Причешћа.⁸⁵ Након тога, са увезаним рукама и венчилима на глави, младенци обилазе три пута око сточића певајући три тропара. Кум и стари сват са упаљеним свећама све време иду иза младенаца. Након завршеног венчања наступа честитање, најпре између младенаца, а потом и свих присутних.

Грађанско венчање

Након Другог светског рата црквено венчање губи правну важност, тако да се уводи грађанско венчање које су спроводили матичари. За законитост грађанског венчања била су неопходна два сведока. Сведок на венчању могло је бити било које пунолетно лице. Младенци су сведоке са венчања називали кумовима. На овај начин склапана су нова кумства која нису била црквено утемељена. Истовремено, многе породице су заборављале своја права кумства која су доста раније склапали њихови преци. Чином грађанског венчања младенци су добијали два кума⁸⁶ која су поштовали и даривали као да се радило о црквеном кумству. Водило се рачуна да у току венчања, али и непосредно пре њега, нико не прође између младенаца како не би, на магијски начин, проузроковао њихово раздвајање. О овоме су посебно водили рачуна младенци (из страха да би то неко могао намерно да уради). Овакву појаву у Македонији бележи и Душан Бандић.⁸⁷

До данас је присутан обичај којим на различите начине младенци, свако појединачно, изражава жељу да у браку буде надмоћнији. Веома је присутна пракса да млада, одмах након свечаног објављивања да је брак склопљен, нагази

84 | Гордана Благојевић, *Срби у Калифорнији*, Београд, 2005, 182.

85 | Исто, 183.

86 | Младожења је за кума бирао свог друга, а млада своју другарицу.

87 | Dušan Bandić, *Totem i tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, Београд, 1980, 344-345.

младожењу. О старини жеље за брачном надмоћношћу говори и један занимљив обичај код Поповаца. Када младу доведу у младожењин дом, она настоји да младожењу погоди јабуком у леђа.⁸⁸

Након завршеног венчања и након честитања, кум је просипао пуну кесу пара, а млада бацала младин цвет (*бидермајер*). Веровало се да ће се девојка која ухвати цвет прва удати. Ова обредна пракса је преузета из црквеног венчања.

Последњих двадесетак година младенци се поново опредељују за црквено венчање. Због тога је честа појава да други сведок у грађанском венчању буде стари сват, чиме долази до постепеног губљења улоге куме (младине другарице). Да би брак био озакоњен, неопходно је грађанско венчање, након којег се склапа црквено као одраз религијске воље младенаца.⁸⁹

Долазак сватова

Сватови се никада нису враћали истим путем којим су ишли по младу. На овај начин се заваравало траг негативним силама које би могле да науде младенцима. Уколико није било могуће да се сватови врате другим путем, онда су га ритуално чистили бајањем и кађењем.⁹⁰ Чак се у младожењино двориште није ни улазило на исту капију кроз коју се изашло пре поласка младиној кући. Обичај је био да се по младу излази на споредну капију, а да сватови са младом улазе на главну.⁹¹ Није био редак случај да су сватови проваљивали ограду како би кроз ново место провели младу. У Жаочанима овакву појаву објашњавају превентивним разлогом – да би се мимоишла опасност да младенци нагазе на чини које су могле бити постављене на капији. Према Тихомиру Ђорђевићу, основни узрок неких правила, па и табуа, налази се у страху од подметнутих чини.⁹² Према традиционалном схватању, постоји опасност од злих сила које се радо окупљају у тренуцима битним за живот појединца или групе окупљене око заједничког обреда. О веровању у дејство таквих сила писао је и Е. Шневајс.⁹³

Обичај *муштулугџије* је очуван све до данас. Наиме, један од сватова се, на повратку младожењиној кући, издвоји и пожури да први јави свекрви радосну вест. Муштулугџија за ову вест бива дариван пешкиром или кошуљом.

- 88 Љубо Мићевић, *Живот и обичаји Поповаца*, Српски етнографски зборник, књ. LXV, Београд, 1952, 195.
- 89 До деведесетих година прошлог века свештеник није смео да венча младенце док не донесу лист из кога се види да су склопили грађански брак.
- 90 Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Београд, 2004, 246.
- 91 Драгутин М. Ђорђевић, *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, Српски етнографски зборник, књ. LXX, Београд, 1958, 455.
- 92 Тихомир Ђорђевић, *Наш народни живот*, Београд, 1930, 67.
- 93 Е. Шневејс, *Апатропејски елементи у свадбеним обичајима код Срба и Хрвата*, Гласник Етнографског музеја, бр.2, Београд, 1927, 24-26.

Занимљива је појава, настала после Другог светског рата, да су се муштулугџије, возећи бицикле, такмичиле ко ће први јавити вест.⁹⁴

Долазак сватова са младом пропраћен је пуцњима, игром, песмом и весељем. Ступање младе на тло младожењиног поседа посредно указује на чињеницу да она од сада припада њему и његовом роду. Из тог разлога се пред младу постављао ћилим на који она треба да стане. Посебно опасним се сматрао додир земље од стране младе. Управо због тога је она од родитељског дома довођена на коњу или довожена.⁹⁵

Накоњче

У време док је млада стизала на коњу, још док не сиђе са њега, додавано јој је мушко дете, старости до три године, које се звало *накоњче*. Управо из ове обичајне праксе настало је и име *на-коњче*. Млада узима дете, љуби га и три пута окреће у смеру кретања сунца. Дарива га белом кошуљом тако што га огрне њом или је само пребаци преко десног дететовог рамена.

Улога накоњчета у свадбеном ритуалу је сасвим јасна. Жеља за добијањем потомства, и то у првом реду мушког, изражавана је имитативном магијом кроз држање накоњчета. Дизањем детета што је могуће више млада изражава жељу за брзим напретком деце коју буде она родила. На овај начин млада изражава жељу за испуњењем основне сврхе брака, а то је биолошка репродукција.⁹⁶

Ова обредна радња је још увек присутна у чачанском крају, мада је често модификована условима организовања савремене свадбе. У жељи да се испоштује овај детаљ обичајне праксе, дешава се да млада подиже накоњче и у самом ресторану након обављеног венчања.

Сито

Одмах по доласку младожењиној кући млади се даје сито у које су стављени зрнелве кукуруза или пшенице, коцке шећера, босиљак и друго цвеће. Код Поповаца је уместо сита употребљавано решето.⁹⁷ Млада је рукама узимала жито и шећер и бацала га на све четири стране по себи и сватовима.

Бацање жита у свадбеном ритуалу има за последицу да хомеопатском магијом изазове плодност младенаца. Посредно се желело да плодност жита пређе на младенце.⁹⁸ За то време свекрва је седела у дворишту на трonoшки.

94 | Наталија Благојевић, *Свадбени обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр. 48, Београд, 1984, 251.

95 | Тихомир Ђорђевић, *Наш народни живот*, Београд, 1930, 56-63.

96 | Жарко Трeбјешанин, *Представа о детету у српској култури*, Београд, 1991, 38.

97 | Љубо Мићевић, *Живот и обичаји Поповаца*, Српски етнографски зборник, књ. LXV, Београд, 1952, 195.

98 | Душан Бандић, *Народна рлигија у 100 појмова*, Београд, 2004, 243.

На крају је млада бацала и сито, трудећи се да га пребаци преко куће. У већини случајева млада је настојала да сито баци на кућни кров и да се оно ту задржи. Веровало се да ће се у том случају и млада задржати у младожењиној кући.

Обредна радња бацања жита као симбола плодности позната је код многих индоевропских народа (Индијаца, Грка, Немаца, Италијана...).⁹⁹ Бацање жита, ораха, бадема и мака некада је било присутно код свих словенских народа.¹⁰⁰

Јабука

Млада је из родитељске куће доносила јабуку коју је после обреда са накоњетом и ситом бацала сватовима. Углавном су се девојке трудиле да ухвате јабуку, јер су веровале да ће се она која је ухвати прва и удати.

У већини случајева млада данас не доноси јабуку, већ се она узима из младожењине куће и ставља у сито, тако да је млада баца заједно са житом, шећером и цвећем.

Хлеб и вино

Верује се да млада у нови дом са собом доноси срећу и напредак. Како би њена нова кућа била пуна свега она је требало да у њу, приликом свог првог ритуалног уласка, уђе пуних руку. Том приликом је најчешће уносила хлеб и вино што, према врсти ових намирница, има хришћански карактер. На овај начин она у кућу уноси и божији благослов до кога је свим житељима тог дома веома стало. Младожењина породица је према млади осећала велике симпатије и поштовање, јер су у том тренутку у њој видели божијег изасланика.

Овај обичај се лагано губи и данас се само спорадично примењује у неким сеоским породицама Остре, Трепче, Прељине и Мојсиња. Да је ова обичајна пракса укоренења у српском народу говори и чињеница да је овај обичај јако поштован код Срба који живе у Аустралији.

Мед

У изворном облику младу је на кућном прагу дочекивала свекрва са пуном посудом меда. Пре уласка у кућу млада је медом мазала надвратник. Након тога младенци су приступали ритуалном једењу меда, сматрајући да ће им заједнички живот бити слadak као мед.

Временом се обичај мазања надвратника изгубио. И данас се младенци служе медом или слатким, али не више у дворишту, већ у кући, тако да ову обредну радњу могу видети само свадбени званичници који заједно са младенцима улазе у младин нови дом.

99 | Жарко Требјешанин, *Представа о детету у српској култури*, Београд, 1991, 42.

100 | Исто, 42-43.

Кућни праг

Из веровања да душе преминулих предака бораве испод кућног прага, а да их не би повредила, млада је строго водила рачуна да не нагази на њега. Шта више, није га смела дотаћи ни рубом своје хаљине. Млада се прагу, пре него што ступи преко њега, клањала, исказујући при том бојажљиву наклоност.

Управо из бојазни да не оскрнави кућни праг, уведен је обичај преношења младе преко њега. Младу преноси младожењин рођак, па чак и девер. Временом је ова обичајна пракса нашла велико упориште у народу, тако да улогу преношења младе преузима младожења. Овим чином он изражава симпатије и поштовање према својој изабраници. Овај обичај се спроводи и у градској и у сеоској средини, с тим што је време његовог извршења мало померено. Наиме, након целокупног свадбеног церемонијала, по доласку из ресторана, младожења преноси младу преко прага куће или стана. Никола Пантелић претпоставља да је преношење младе преко прага новији обичај и да је уведен по угледу на урбане крајеве.¹⁰¹

Огњиште

Младу је након уласка или уношења у кућу дочекивала свекрва поред огњишта. Том приликом свекрва је опасивала младу неким материјалом или тканицом водећи је да три пута, слева надесно, обиђе око огњишта. На овај начин млада је изражавала своју наклоност према домаћем култу, али је показивала и своју послушност према свекрви. У жељи да стекне милост духа који обитава испод огњишта, млада му се клања или приноси дар.¹⁰² Обавезно цара огњиште чиме ступа у контакт са младожењиним прецима за које се верује да испод њега обитавају.¹⁰³ Након тога млада симболично обави неколико послова, преузимајући на тај начин улогу домаћице у новој кући. Најчешће промеша храну која се припрема, а потом просеје мало брашна, симболично ступајући у контакт са духом жита.

Док су још у близини огњишта, млада седе свекрви у крило. Ова обредна радња на симболичан начин показује блискост снахе и свекрве и жељу да се у заједничком животу лепо слажу. Од тада млада свекрву почиње звати мајком.

Овај обичај се због савремених услова становања не може изводити у свом изворном облику. Млада, уместо огњишту, често прилази шпорету на дрва или електричном штедњаку. У селима Остра и Тречча у појединим кућама млада том приликом закува кафу у унапред припремљеној води коју, након узимања

101 | Никола Пантелић, *Наслеђе и савременост*, Београд, 1991, 158.

102 | Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Београд, 2004, 246.

103 | Веровање је настало на основу прастарог обичаја сахрањивања преминулих предака испод огњишта.

слатког или меда, попије заједно са младожењом, свекрвом и осталим свадбеним званичницима.

У савременим условима млада и даље у неким породицама седа свекрви у крило, с тим што су треножац и изливање воде испод њега изостављени. Ова ритуална радња данас има више забаван карактер.

Икона

Након што поседи у свекрвином крилу, млада устаје и прилази икони на којој је светац кога слави њен нови дом, крсти се и љуби је. Од тог дана светац са иконе постаје и њена крсна слава. Често је икону китила цвећем и везеним пешкиром који је донела заједно са осталом спремом. Ова обредна пракса је била веома заступљена у градским чачанским породицама између два светска рата.

Наставак свадбе

Након обављених обреда везаних за младин нови дом приступало се ручку, игри, песми и забави. За свадбеном трпезом је владао тачан поредак седења. Млада првобитно није седала за свадбену трпезу, већ је заједно са девером стајала изнад кума и старог свата.

Обичај дворења сватова је изобичајен средином прошлог века, а у подјеличким селима нешто касније. Данас млада седа између младожење и девера. На десној страни су кум и кума, а лево стари сват и старосватица. Остали гости седају по сопственом избору. У савременим градским свадбама, ради ефикаснијег функционисања, домаћин према распореду столова у ресторану врши резервације за своје званице.

Сала у којој се одржава свадба богато је украшена, посебно део испред кога седе младенци. Често је и у градској и у сеоској свадби изнад младенаца окачен ћилим са натписом „Живели младенци“ и именима младенаца, окићен балонима и осталим украсима. На сличан начин украшаване су и шатре у којима су се донедавно одржавале свадбе.

Свадбени прилог

Некада су све званице на свадбу доносиле свадбени прилог који се састојао од вина, ракије, пите, печеног пилета, погаче, ћурке, печеног или куваног јагњећег или прасећег меса, колача, па и воћа, који су стављани у прилошку корпу и коју су предавани главном кувару. Често је на богатијим свадбама хране било у изобиљу.

Ова појава је данас изобичајена и у градској и у сеоској средини. Данас званице носе углавном тарту и флашу пића. Кум и стари сват често доносе балон ракије, а кума и старосватица најлепшу тарту. Уобичајено је да на име

прилога најужа родбина, пре свега стричеви и ујаци, доноси на свадбу печено прасе или јагње. У селима и приградским наељима најближе комшије доносе печено прасе.

Последњих двадесетак година, с обзиром да је домаћин спремио довољно хране, почело се са изобичавањем оваквих прилога како се не би гомилале велике количине печења. Ипак, званице на име печеног прасета или јагњета дају новац неколико дана пре свадбе.

Дарови

Некада је улога чауша долазила до пуног изражаја када су се дарови, које су младенци добили за венчање, јавно показивали у току ручка. Чауш је уз занимљиве досетке и коментаре показивао шта је ко од званица поклонио младенцима. У то време поклони су били веома скромни (најчешће посуђе и ситније покућство).

Обредна пракса јавног приказивања дарова изгубила се у другој половини 20. века. Данас се поклони предају особи коју је домаћин за то задужио, а која на сваком поклону забележи име дародавца. Најчешће се поклањају сервис, покућство, техника и уметничке слике. У последње време званице све чешће одлучују да поклон буде у новцу.

О свадбеном даривању

Међусобно даривање између учесника свадбеног ритуала је веома стара обичајна пракса. Тако су, на пример, институције размене дарова забележене још у време племенског друштвеног уређења становника појединих острва Полинезије и Меланезије.¹⁰⁴ Миленко Филиповић даривање види као „*принцип узајамности*“¹⁰⁵ чиме се остварују блискији контакти припадника различитих група.

Српска традиционална култура институцији свадбеног даривања придаје велику важност. Обредом прелаза се у свадбеном ритуалу означава прелазак јединке из једног стања у друго. У овом случају девојка добија статус удате жене, а момак статус ожењеног мушкарца. Истовремено, девојка прелази из једне друштвене групе (групе својих родитеља) у другу, сасвим нову, у већини случајева потпуно непознату групу. Познато је да се у кључним моментима из животног циклуса појединца размењују дарови. У овом случају дарови представљају објекат којим се успешно превазилазе „*опасна стања поремећене друштвене равнотеже*“.¹⁰⁶ Разменом дарова се изражава неопходно јединство друштвених група којима припадају главни актери свадбеног церемонијала.

104 | М. Мос, *Sociologija i antropologija*, Београд, 1982, 17.

105 | Миленко Филиповић, *Званице или узов, установа узајамног гошћења*, Радови, XXVII, Научно друштво, Сарајево, 1965, 179.

106 | Марина Цветковић, *Размена добара на традиционалној свадби у Ибарском Колашину*, Гласник Етнографског музеја, бр. 64, Београд, 2001, 170.

Даривањем у свадбеном ритуалу (како у пресвадбеној, тако и у свадбеној и посвадбеној фази) успоставља се сродничка веза између младине и младожењине фамилије. Примарна улога даривања младе много је израженија од даривања младожење. Из овога се може закључити да је млада личност која својом улогом и значајем у свадбеном церемонијалу највише трпи елементе обреда прелаза. Даривањем сваког појединца из младожењине групе млада на посредан начин успоставља личну везу са сваким од њих. Узајамним даривањем младе и младожење „наглашава се и потврђује веза успостављена између њих двоје“.¹⁰⁷

Даривањем младожењине фамилије од стране младе у луминалној фази, када свадбени церемонијал достиже свој врхунац, битан је услов због чијег испуњења она бива призната од нове друштвене групе у којој ће убудуће живети.

У свадбеном церемонијалу од свих званичника главни дар добијају кум и кумова породица. Даривањем кума, као божанског изасланика, млада на посредан начин стиче наклоност виших сила. Имајући у виду да кум представља везу између профаног и сакралног, потпуно је јасна намера младе да ради среће у браку стекне божанску наклоност.

Дарујући остале званичнике, у првом реду старог свата и девера, млада доводи у равнопарван положај родбину и по мушкој и по женској линији. Даривањем војводе и барјактара млада успоставља близак контакт са младожењиним бочном и(ли) даљом фамилијом, као и са пријатељима из новог дома.

Првим повратком у родитељску кућу млада, односећи дарове својој фамилији, на посредан начин потврђује свој нови статус и показује своју припадност новој друштвеној групи.

Дарови и уздарја у свадбеном ритуалу имају купопродајни карактер. Чест је случај да младожењин отац на добијени дар одговара давањем новца.¹⁰⁸ Некада је у појединим подјеличким селима даривање младожењине фамилије од стране младе било пропраћено давањем уздарја у новцу.

Стари је обичај да младожењини званичници, као и остали гости, другог или трећег дана свадбе даривају младу након обредног умивања, „полијевне“. Новац који се том приликом скупи њено је власништво.¹⁰⁹

Првичани

Првичани (*првичари* или *превечани*) су први младини сродници који посећују младу након њеног одласка из родитељског дома. Они ни са ким од сватова и званичника не проговарају ни једну реч сведок их неко од младожењине родбине не одведе у просторију у којој ће младенци спавати. Неко од њене браће

107 Исто, 171.

108 Исто, 173.

109 Љубо Мићевић, *Живот и обичаји Поповаца*, Српски етнографски зборник, књ. LXV, Београд, 1952, 197.

том приликом на кревет оставља корпу са иглама, вуном и започетим плетеним радом. Након тога нормално комуницирају са присутнима придружујући се свадбеној трпези и весељу. Често млада узима брата за руку и сама га води до своје собе и седа на кревет како би јој он спустио корпу у крило.

У првичане долазе и младине другарице заједно са њеним нежењеним и неудатим рођацима. Првичани су добили назив по томе што долазе прво вече (*пр-вече*) у младин нови дом.

Ова обредна пракса се до данас готово потпуно изгубила, а неки њени елементи пренели су се на други дан свадбе и помешали се са обредном радњом коју називамо „*поди*“ или „*походи*“. Наиме, другог дана свадбе младожењином дому долази младаина фамилија носећи печеног овна са роговима и балон ракије. Пријатељи их, заједно са младом и музиком, дочекују испред капије. Тада се издваја младин млађи брат или близак рођак (може и мушко дете) које ћутке одлази до младине собе и на њен кревет спушта корпу са иглама. Младина фамилија улази у двориште тек када се обави ова обредна радња.

Походи

Младини родитељи, са родбином и комшијама, организују прву посету њеном новом дому, најчешће неколико седмица након свадбе. Број похођана је морао бити непаран. Мајка је носила две погаче – једну за домаћина, а другу за ћерку.

Походи су се временом преточили и спојили са обредом првичана. Углавном се у походе одлазило другог дана свадбе када младожењин дом посећује младаина фамилија. Том приликом су, поред овна са роговима и балона ракије, доносили и украшен колач. У току заједничког ручка на трпезу се износио колач који су ломили младин и младожењин отац. Преко хлеба („*пријатељског колача*“) се учвршћивало пријатељство две породице. Присутни су ову обредну радњу посматрали са одушевљењем. Често је млада или неко из њеног дома служио сваког госта комадићем „*пријатељског колача*“. Обредни хлеб је овом приликом добијао улогу светости. Из пријатељског балона сви гости су испијали вино, док је пријатељски ован дељен свим присутним гостима. Весеље је настављано након ове обредне радње.

Многи сматрају да тек другог дана свадбе настаје право свадбено весеље. Најчешће је тог дана присутна и младаина родбина, тако да се пријатељи заједно веселе и боље упознају. Обично се први дан свадбе називао „*женском*“, а други „*мушком*“ свадбом.

Првине

Под *првинама* се подразумева прва посета младе родитељском дому. Време посете се уговарало преко неког момка из фамилије који претходно дође младожењином оцу како би пренео позив младиног оца. У старини су у првине,

поред младе, одлазили свекар и свекрва, као и младожењин стриц. Младожења није одлазио младиним родитељима. Уколико је у догледно време слава или заветина младине породице, млада је прву посету чинила тог дана.

Првине су се временом омасовиле, тако да неколико недеља од свадбе долази већи број младожењиних сродника. Од тог дана пријатељи почињу редовно да се посећују без посебног заказивања. Учесталост посећивања зависиће од удаљености две пријатељске куће. Одувек је девојка желела да се уда што ближе родитељској кући. И у народу је владало мишљење да је добро да пријатељи буду близу, а кумство даље.¹¹⁰ Насупрот овој тврдњи, Драгутин Ђорђевић подсећа на старо народно правило по коме се млади нису узимали из истог села.¹¹¹ Ова обичајна пракса вуче корене из давних времена када се читаво село сматрало једном родбинском заједницом. Некада је једно село сачињавало свега неколико фамилија које су „међусобно живеле као род“.¹¹²

Млада је у почетку обавезно у госте својој породици („у род“) одлазила у пратњи некога из свог новог дома. Некада по младу дође и неко из родитељске куће. Обично су се посете вршиле о празницима. Занимљива је обичајна пракса по којој у току првог поста након свадбе по младу долази њен отац, одводи је својој кући како би недељу дана заједно постили и причестили се. За овај обичај кажу „Дошла је на пости“.¹¹³

Обреди и обичаји око женидбе још увек нису изгубили свој значај, иако је у великом броју случајева њихово право значење заборављено. Свadbеним обичајима се потврђује колективност брака. Реч је о институцији преко које се остварују сродничке везе две породичне заједнице. Некада су свадбени прописи били строго регулисани неписаним правилима, док се данас прилагођавају условима савременог живота.

Утемељена још у словенској прапостојбини свадба је, захваљујући великој друштвеној и магијској улози, опстала све до данас. Временом је умањена друштвена брига заједнице, али је оснажен значај појединца чије су жеље и задовољства сада на првом месту.

110 | Милица Бошковић-Магић, *Народни обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр. 25, Београд, 1962, 137.

111 | Драгутин М. Ђорђевић, *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, Српски етнографски зборник, књ. LXX, Београд, 1958, 437.

112 | Исто.

113 | Владимир М. Николић, *Из Лужнице и Нишаве*, Српски етнографски зборн, књ. XVI, Београд, 1910, 245.

Wedding in the Function of Ritual of Transferring

Wedding customs belong to the group of customs connected with a life cycle of an individual. They have always had a special significance. They, in a very inclusive way, present a ritual of transferring when an individual, in this case a bride and a bridegroom pass from one state into another, when they enter a world of married ones. At the same time wedding customs are also connected with common law thus regulating social relationships of the two groups where future spouses belong.

Although in many cases real meaning of wedding rituals and customs has been lost, their importance is still very much present. Wedding customs confirm collective sense of marriage. It is an institution where two family units make relationships of the relatives. Once, those wedding rules were strictly regulated by unwritten rules, while today they follow trends of a modern life.

Rooted in Slavonic origins wedding has existed ever since due to its great social and magic role. In the course of time the role of social community has decreased, but the importance and wishes as well as satisfactions of an individual are on the first place.

There are very important data about wedding customs in Serbian folk poetry. As with majority of Slavonic nations it is true that wedding ceremony at Serbs also has honorable and war elements. Flag carrying, shooting from weapons, songs and yelling, precise order of members of the wedding ceremony, as well as following commands given by the witness at the wedding, are all elements which look like war events.

Wedding customs also contain elements of trade where unwritten sale contracts are made. A custom where a bride's brother sells his sister to the bridegroom's brother is still present at Serbs. Serbian traditional cultural institution of giving presents is very important. It is known that giving presents at key moments of a life cycle is a way to overcome 'dangerous misbalanced social harmony'. By gift exchange it is pointed out that unity of social groups where bride and bridegroom belong is necessary.

Bride is a person who experiences the most numerous elements from the ritual of transferring because of her role and significance in the wedding ceremony. By getting married she enters a new family and she leaves her own family life style accepting the life style of the new one. In that occasion she expresses affinity to the cult of ancestors and Saint Protector of the bridegroom's family. By giving a present to each member of the bridegroom's family she indirectly makes a personal relationship with each of them. By gift exchange between a bride and a bridegroom the bond made between them is emphasized and confirmed.

Snezana SAPONJIC-ASANIN

Le mariage au service du rite de passage

Les coutumes nuptiales appartiennent au groupe de mœurs liées au cycle vital de l'individu. À cause de leur valeur, on leur accorda une attention particulière depuis toujours. Au dedans, d'une manière extrêmement générale, fut présenté le rite de transition lorsque l'individu, dans ce cas-là la jeune mariée et le jeune marié passent d'un état à un autre, quand ils font leur entrée dans le monde des femmes mariées et des hommes mariés. En même temps, les traditions nuptiales concernent aussi la régularisation du droit coutumier des relations sociales de deux groupes auxquels appartiennent les futurs époux.

Les rites et coutumes à propos du mariage n'ont pas encore perdu leur réelle importance, bien que dans un grand nombre de cas leur véritable signification est oubliée. Par les coutumes nuptiales s'affirme la valeur collective de l'union conjugale. Il s'agit de l'institution par l'intermédiaire de laquelle se réalisent les relations de parenté de deux communautés familiales. Autrefois, les codes nuptiaux furent strictement régularisés par des normes qui n'ont pas été écrites, tandis qu'aujourd'hui ils s'adaptent aux conditions de la vie contemporaine.

Établi déjà dans la patrie d'avant slave, le mariage subsista grâce au grand rôle social et à celui de la magie et ceci jusqu'aujourd'hui. Avec le temps, l'inquiétude sociale de la communauté fut diminuée, mais renforcée fut la valeur de chaque individu dont les souhaits et les satisfactions sont à présent à la première place.

On trouve des données extrêmement importantes sur les coutumes nuptiales dans la poésie nationale moyenâgeuse serbe. Autant chez la majorité du peuple slave, de même également chez les Serbes le cérémonial nuptial est constitué d'éléments chevaleresques et guerriers. Le port du *barjak* (drapeau), le tir provenant des armes, la chanson et l'action de pousser des cris, la hiérarchie précise des invités au mariage, ainsi que l'écoute du commandement de la part de l'invité-témoin principal (invité-témoin ancien), sont les éléments qui commémorent les campagnes de guerre.

Les coutumes nuptiales comportent aussi des éléments de commerce d'après quoi des contrats d'achats, qui n'ont pas été écrits, se libellent. Parmi le peuple serbe est encore présente l'habitude selon laquelle d'une manière symbolique le frère de la jeune mariée vend sa sœur au frère du jeune marié.

La culture traditionnelle serbe attache une grande importance à l'institution de l'action de faire des cadeaux de noces. Il est connu que lors des moments clé du cycle vital de l'homme s'échangent des cadeaux, qui représentent un objet grâce auquel se surmontent avec succès «les états dangereux de l'équilibre social troublé». Par l'échange de cadeaux, on exprime l'union indispensable des groupes sociaux auxquels appartiennent les acteurs principaux du cérémonial nuptial.

La jeune mariée est la personnalité qui par son rôle et par son importance dans le cérémonial nuptial endure le plus les éléments du rite de passage. Par l'introduction de la jeune mariée dans le culte familial nouveau, elle quitte sa famille, s'adaptant aux nouvelles conditions de vie qui règnent dans l'autre famille. À cette occasion, elle

Снежана ШАПОЊИЋ-АШАНИН

exprime son inclination au culte des aïeux et au saint protecteur de la demeure du jeune marié. Par l'action d'offrir des cadeaux à chaque individu du groupe du jeune marié, la jeune mariée de manière indirecte établit une relation personnelle avec chacun d'entre eux. Par l'action mutuelle d'offrir des cadeaux à la jeune mariée et au jeune marié, on accentue et on confirme la relation établie entre eux deux.

Snezana SAPONJIC-ASANIN

*Милош Ковачевић и Драгица Миливојевић,
Чачак, 1937. године*

*Милан и Љубица Миливојевић, Чачак,
1919. године*

*Младенци Рајчићи, млада обучена у градску,
а младожења у комбинацији градске и сеоске
ношње, Прислоница, Чачак, 1956. године*

*У жељи да младенци добију мушко
потомство, млада држи пушку, Јелена и
Саша Роглић, Чачак, 2006. године*

Лажни младенци, други дан свадбе, дочек првичара, Остра, 1996. године

Извођење младе из куће, Лучани 1986. године

Кокошке на свадби, напојене ракијом, Бресница, Чачк, 1990. године

Зетови откривају младожењину кућу, други дан свадбе, Остра, Чачак, 1978. године

Свадба Срба из Горњег Милановца у Аустралији око 1970. године

Свекрва огће младенце, Гуча, 1989. године

*Други дан свадбе, „одлазак у првине“
младин брат доноси сестри угле и вуницу за
плетење, Гуча, 1989. године*

Свадба Станка и Љубине Марковић из Трнаве, 1955. године

Младини дарови, Гуча, 1989. године

Ломљење пријатељског колача, Гуча, 1990. године

Младенци Нада и Првислав Мишовић са девером, рођакама, хармоникашем у каруцама у луњевици на дан свадбе, Атеница, Чачак, 1956. године